

บทที่ ๒

การอยู่ร่วมกันอย่างสันติ (ค.ศ. ๑๙๕๕ - ๑๙๖๒)

ช่วงระหว่างปี ๑๙๕๕ - ๑๙๕๖ ยังไม่มีสิ่งบอกเหตุที่แสดงถึงการสิ้นสุดลงของโลกระบบสองขั้วอำนาจที่เกิดขึ้นภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ยุติ รวมทั้งการสิ้นสุดลงของสงครามเย็นด้วยเช่นกัน แต่เป็นช่วงเวลาขึ้นกลางของการเปลี่ยนผ่านจากการเผชิญหน้าระหว่างสองค่ายไปสู่การผ่อนคลายความตึงเครียด ซึ่งเรียกช่วงเวลานี้ว่าการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ อันเป็นรูปแบบใหม่ของการสัมพันธ์ระหว่างตะวันออกกับตะวันตก และผลจาก “การเกิดโลกที่สาม” การปลดปล่อยอาณานิคมขั้นแรกซึ่งเกิดขึ้นในเอเชียจะตามมาด้วยขั้นที่สอง ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับแอฟริกาเป็นส่วนใหญ่ การประชุมที่บันดุง (Bandung) ในปี ๑๙๕๕ รัฐที่เพิ่งได้รับเอกราช ร่วมกันประกาศความตั้งใจของพวกเขาที่จะอยู่อย่างอิสระและสันติ ในการประชุมครั้งนี้ไม่มีมหาอำนาจเข้าร่วม และที่คลองสุเอซในปี ๑๙๕๖ มหาอำนาจเจ้าอาณานิคมยุโรปสองประเทศคือฝรั่งเศสและอังกฤษต้องประสบกับความพ่ายแพ้ทาง การทูตต่อประเทศหนึ่งในตะวันออกไกล

โลกที่สามประกาศด้วยวิธีการสันติมากบ้างน้อยบ้างว่าไม่ต้องการถูกปฏิบัติเสมือนเป็นวัตถุในการเมืองระหว่างประเทศ ทำให้เกมการถ่วงดุลอำนาจระหว่างตะวันออกกับตะวันตกซับซ้อนและยุ่งยากขึ้นทันที การแข่งขันทางเศรษฐกิจ การแข่งขันสะสมอาวุธ และการแข่งขันไปสู่อวกาศเข้ามาแทนที่การเผชิญหน้าทางอุดมการณ์ที่เล็กที่ละน้อย การอยู่คนละขั้วทางอุดมการณ์ทำให้สันติภาพที่แท้จริงเกิดขึ้นได้ยาก ส่วนสมดุลนิวเคลียร์ก็ทำให้โอกาสที่จะเกิด

สงครามเป็นไปได้ยากตามทฤษฎีของเรย์มอนด์ อารอน (Raymond Aron) ที่กล่าวว่า “สันติภาพที่เป็นไปไม่ได้กับสงครามที่ไม่น่าจะเกิดขึ้น” แม้จะมีวิกฤตที่รุนแรงเข้ามาแทรกในช่วงเวลานี้ เช่น วิกฤตเบอร์ลินซึ่งเป็นความตึงเครียดเก่า และวิกฤตใหม่คือคิวบา แต่การอยู่ร่วมกันอย่างสันติระหว่างสองค่ายนี้เป็นฝ่ายมีชัย ขณะที่ในแต่ละค่าย รอยร้าวเริ่มปรากฏ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในค่ายตะวันออก การล้มล้างระบอบสตาลินทำให้เกิดวิกฤตในโปแลนด์และฮังการีและในความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับสหภาพโซเวียต ส่วนในค่ายตะวันตก ยุโรปเริ่มฟื้นตัวและเริ่มจัดการภายในกันเองอย่างค่อยเป็นค่อยไป

ขั้นตอนที่สองของการปลดปล่อยอาณานิคม

การเคลื่อนไหวเพื่อเอกราชทำให้เกิดกลุ่มประเทศใหม่ขึ้นมาในเอเชียและแอฟริกาซึ่งมีบางอย่างที่เหมือนกันคือ ความด้อยพัฒนาและอัตราการเพิ่มประชากรที่สูง อันเป็นลักษณะของ “โลกที่สาม” (นายอัลเฟรด โซวี (Alfred Sauvy) เป็นผู้บัญญัติคำนี้ในปี ๑๙๕๒) โลกที่สามรับรู้การมีอยู่ของตนเมื่อครั้งการประชุมที่บันดุงในเดือนเมษายน ๑๙๕๕ และได้รับชัยชนะทางการทูตที่คลองสุเอซ ภายในเวลา ๔ ปี โลกที่สามมีสมาชิกเพิ่มมากขึ้นและเปลี่ยนแปลงโฉมหน้าขององค์การสหประชาชาติ

การแข่งขันระหว่างตะวันออกกับตะวันตกเคลื่อนย้ายไปนอกยุโรปในที่ซึ่งสหภาพโซเวียตแสวงประโยชน์จากความต้องการเอกราชที่แพร่ขยายอยู่ในโลกที่สาม แม้ครุสชอฟจะไม่ประสบความสำเร็จและพ่ายแพ้ในคองโกและในแอฟริกาบางประเทศ แต่ในช่วงที่เขาดำรงตำแหน่งอยู่นั้น เป็นช่วงเวลาที่สหภาพโซเวียตเข้าไปตั้งมั่นในตะวันออกไกลและสถาปนาระบอบคอมมิวนิสต์ในคิวบา

ในตะวันออกไกล การจัดส่งยุทโธปกรณ์จากเชโกสโลวาเกียให้อียิปต์ก่อให้เกิดการแข่งขันสะสมอาวุธที่รุนแรงและทำให้การยึดคลองสุเอซคืนกลายเป็นความขัดแย้งขึ้นมา

การล่าถอยทางการทูตของฝรั่งเศสและอังกฤษเปิดประตูตะวันออกไกลให้กับสองอภิมหาอำนาจที่จะแข่งขันกันสร้างอิทธิพลอย่างดุเดือด แต่ก็ไม่ถึงขั้นเผชิญหน้ากัน ขณะที่การทูตสหภาพโซเวียตอำนาจรับกลุ่มประเทศไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใดระหว่างการประชุมว่าด้วยความสามัคคีแอฟริกา - เอเชียที่กรุงไคโร (ธันวาคม ๑๙๕๓) และระหว่างการประชุมที่องค์การสหประชาชาติ (ปี ๑๙๖๐) ซึ่งครุสชอฟกล่าวหาประเทศตะวันตก

บันดุงและสุเอซ

การประชุมที่บันดุง เป็นความริเริ่มที่มาจากกลุ่มประเทศในเอเชีย และจัดขึ้นในช่วงเวลาที่คาบเกี่ยวกับการสิ้นสุดของสงครามเกาหลีและสงครามอินโดจีน รวมถึงการบรรลุข้อตกลงกรณีพิพาทเรื่องดินแดนทิเบตระหว่างจีนกับอินเดียโดยมีการลงนามในสนธิสัญญาเมื่อวันที่ ๒๙ เมษายน ๑๙๕๔ ซึ่งช่วยสร้างภาพพจน์ให้จีน แต่ก็รับรองการยึดครองทิเบตของจีนพร้อมไปด้วย

การประชุมนี้มีขึ้นระหว่างวันที่ ๑๗ - ๒๔ เมษายน ๑๙๕๕ ที่อดีตเมืองหลวงของอินโดนีเซีย ถือเป็นจุดเปลี่ยนในประวัติศาสตร์การปลดปล่อยอาณานิคม ผู้ริเริ่มการประชุมครั้งนี้คือผู้นำพม่า ศรีลังกา อินเดีย อินโดนีเซีย และปากีสถาน [เรียกกลุ่มประเทศนี้ว่ากลุ่มโคลัมโบ (Colombo)] มีการเชิญประเทศจากเอเชียและแอฟริกาให้มาร่วมการประชุม ในบรรดาระัฐบาลจาก ๒๙ ประเทศที่เข้าร่วม สามารถแบ่งได้เป็น ๓ กลุ่ม คือ กลุ่มนิยมตะวันตก (ฟิลิปปินส์ ญี่ปุ่น เวียดนามใต้ ลาว ไทย ตุรกี ปากีสถาน เอธิโอเปีย เลบานอน ลิเบีย ไลบีเรีย อิรัก และอิหร่าน) กลุ่มวางตัวเป็นกลาง (อัฟกานิสถาน พม่า อียิปต์ อินเดีย อินโดนีเซีย และซีเรีย) กลุ่มคอมมิวนิสต์ (จีนและเวียดนามเหนือ) และประเทศที่เหลือที่ยังไม่มีจุดยืนที่แน่นอน

หัวข้อหลักของการประชุมเป็นการประณามลัทธิอาณานิคม หัวข้อถัดไปกล่าวถึงการอยู่ร่วมกันอย่างสันติซึ่งเน้นย้ำให้ยึดหลักการปัญจศีล (Panchsheel) เป็นพื้นฐานในการปฏิบัติ ปัญจศีลเป็นหลักการ ๕ ข้อ ที่ได้แรง

บันดาลใจมาจากบทนำของข้อตกลงกรณีทีเบตระหว่างอินเดียกับจีน หลักการดังกล่าวถูกยกให้เป็นรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศยุคใหม่ อันได้แก่ การเคารพในบูรณาภาพแห่งดินแดนและอธิปไตย การไม่คุกคามทำลาย การไม่แทรกแซงกิจการภายใน การได้ประโยชน์ทั้งสองฝ่ายในสนธิสัญญา และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ

นายกรัฐมนตรีปาก็สถาน นายมุฮัมหมัด อาลี (Muhammad Ali) ตอบโต้หลักการ ๕ ข้อนี้นี้ด้วยการชู “เสาหลักแห่งสันติภาพ ๗ ข้อ” ขึ้นมา ซึ่งหนึ่งในเสาหลักนี้คือทุกประเทศมีสิทธิปกป้องตนเองโดยลำพังหรือเป็นกลุ่ม เท่ากับการให้ความชอบธรรมแก่ปาก็สถานในการเข้าร่วมในองค์การสนธิสัญญาป้องกันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จีนคอมมิวนิสต์ซึ่งมีนายกรัฐมนตรีโจว เอินไหลมาประชุมด้วยตัวเอง แสดงบทบาทที่สำคัญมากในการช่วยไกล่เกลี่ยระหว่างอินเดียกับปาก็สถาน และจีนก็แสดงตนเหมือนเป็นต้นแบบอ้างอิงให้แก่โลกที่สามซึ่งกำลังก่อตัวขึ้นมา

นับเป็นครั้งแรกที่มีการประชุมขนาดใหญ่ซึ่งรวบรวมนานาชาติในโลกว่าสามเสาไว้ แต่ปราศจากการเข้าร่วมของสหรัฐอเมริกา สหภาพโซเวียต และประเทศในยุโรป การพบกันระหว่างแอฟริกากับเอเชียครั้งนี้ตรงกับขั้นตอนใหม่ของการปลดปล่อยอาณานิคมด้วยเช่นกัน ประเทศในโลกที่สามต้องค้นหาแนวทางใหม่แม้จะเป็นไปอย่างสับสนก็ตาม ขณะที่การพบกันระหว่างนัสเซอร์ ตีโต และเนห์รูที่บรีจูนี (Brijuni) (๑๘ - ๒๐ กรกฎาคม ๑๙๕๖) ชูหลักการไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใดขึ้นมา การประยุกต์ใช้แนวคิดทางการเมืองนี้อาศัยการปรับเปลี่ยนนโยบายของค่ายอุดมการณ์ทั้งสอง และถูกนำไปทดลองใช้ในสถานการณ์จริงในตะวันออกใกล้

ในวันออกใกล้ การพัฒนาแนวคิดชาตินิยมอาหรับเกิดขึ้นพร้อมกับการรุกรานของสหภาพโซเวียตในโลกที่สาม ในแถลงการณ์ตีพิมพ์เมื่อวันที่ ๑๖ เมษายน ๑๙๕๕ ผู้นำสหภาพโซเวียตประกาศไม่ยอมรับการผูกขาดของตะวันตกในภูมิภาคนี้อีกต่อไป ขณะที่สนธิสัญญาแบกแดดเพิ่งถูกจัดตั้งขึ้นมา หลังออก

แถลงการณ์ สหภาพโซเวียตเริ่มแทรกแซงภูมิภาคเมดิเตอร์เรเนียนอย่างจริงจัง ภายหลังกายพลนาบิบลูกโค่น (มีนาคม ๑๙๕๔) พันเอกนัสเซอร์แสดงบทบาท ผู้นำแนวคิดชาตินิยมอาหรับและการรวมอาหรับ (Pan - Arabism) นัสเซอร์ ไม่ปิดบังความมุ่งมั่นที่จะทำให้ลายรัฐอิสราเอลซึ่งขัดแย้งกับอาหรับตลอดมาตั้งแต่ ปี ๑๙๔๘ เพื่อทำตามอุดมการณ์นี้ นัสเซอร์ตกลงกับเชโกสโลวาเกียเมื่อวันที่ ๒๗ กันยายน ๑๙๕๕ ในสัญญาจัดหาอาวุธครั้งใหญ่จากเชโกสโลวาเกียและสหภาพ โซเวียต ซึ่งมีทั้งเครื่องบินขับไล่ เครื่องบินทิ้งระเบิดแบบไอพ่นและรถถัง ทำให้ การผูกขาดการค้าอาวุธของอังกฤษในตะวันออกใกล้ต้องจบลงด้วยเช่นกัน

นัสเซอร์ต้องการให้อียิปต์มีอิสระมากขึ้นและให้อังกฤษถอนกำลังทั้งหมด ออกจากประเทศของตนรวมถึงคลองสุเอซด้วย นัสเซอร์ผลักดันแนวคิดการไม่ ฝักใฝ่ฝ่ายใดร่วมกับโตซึ่งเพ็ญนาญโกสลาเวียออกจากกรณีพิพาทตรีเอสเต และ กับเนรูผู้นำอินเดีย โดยการประชุมที่บันดุง (ปี ๑๙๕๕) กำหนดให้การต่อสู้เพื่อ เอกราชเป็นส่วนหนึ่งของแนวคิดนี้ นัสเซอร์ต้องการให้ประเทศหลุดพ้นจากความ ด้อยพัฒนาและขอรับความช่วยเหลือทางการเงินจากสหรัฐอเมริกาในโครงการ ก่อสร้างเขื่อนอัสวาน (Aswan) เพื่อการชลประทานในอียิปต์ตอนบนและเพื่อผลิต กระแสไฟฟ้า แต่รัฐมนตรีต่างประเทศสหรัฐอเมริกา นายฟอสเตอร์ ดัลเลส หลัง ลังเลใจอยู่พักหนึ่งก็ตัดสินใจปฏิเสธ (๑๙ กรกฎาคม ๑๙๕๖) ที่จะให้ความช่วยเหลือทางการเงินแก่ประเทศที่ยึดความเป็นกลางมากเกินไป ซึ่งการตัดสินใจนี้ตรง กับการประชุมที่บริจูนี (๑๘ - ๒๐ กรกฎาคม) พอดี

นัสเซอร์ตอบโต้ทันทีด้วยการประกาศยึดคลองสุเอซเป็นของรัฐเมื่อวันที่ ๒๖ กรกฎาคม แต่คลองสุเอซเป็นกรรมสิทธิ์ของบริษัทหนึ่งซึ่งฝรั่งเศสและอังกฤษ เป็นหุ้นส่วนใหญ่ การตัดสินใจครั้งนี้ทำหายนึงถึง ๓ ประการด้วยกันคือ ประการแรก ทำหายนึงอังกฤษในฐานะอดีตมหาอำนาจเจ้าอาณานิคมซึ่งยากที่จะยอมรับการ สูญเสียอำนาจอธิปไตยของจักรวรรดิ ประการที่สอง ทำหายนึงฝรั่งเศสที่กล่าวหา อียิปต์ว่าให้ความช่วยเหลือแก่กบฏในแอลจีเรีย ประการสุดท้าย ทำหายนึงอิสราเอล ซึ่งนัสเซอร์ต้องการห้ามเรือสัญชาติอิสราเอลผ่านคลองสุเอซ ทั้งสามประเทศจึงมี

ผลประโยชน์ที่ตรงกันในการทำให้รัสเซอร์ท้องฟ้าแพ้ สำหรับฝรั่งเศส การยึดคลองสุเอซคืนเป็นของรัฐในครั้งนี้ถือเป็นโอกาสเหมาะที่จะกำจัดบุคคลที่มีลักษณะเหมือนเผด็จการในยุคทศวรรษ ๑๙๓๐ ซึ่งต้องการสร้างจักรวรรดิอาหรับขึ้นมา และยังเป็นโอกาสที่จะกำจัดกบฏแอลจีเรียให้สิ้นซากด้วย สำหรับอังกฤษ ถือเป็นการสกัดกั้นมิให้ประเทศใดประเทศหนึ่งควบคุมช่องทางผ่านที่สำคัญยิ่งต่อประเทศตน สำหรับอิสราเอล ถือเป็นการทำลายภัยคุกคามที่ถึงชาติต่อการคมนาคมขนส่งและการดำรงรัฐของตน แต่การเจรจาล้มลูกคูลูกหลาน การประชุมนานาชาติที่จัดขึ้นที่กรุงลอนดอน (๑ - ๒๓ สิงหาคม ๑๙๕๖) ไม่สามารถทำให้นัสเซอร์ยอมอ่อนข้อลง เช่นเดียวกับการประชุมของกลุ่มผู้ใช้เส้นทางที่กรุงลอนดอน (๑๘ - ๒๒ กันยายน) และการประชุมของคณะมนตรีความมั่นคงที่นิวยอร์ก (๕ - ๑๕ ตุลาคม) มีการเตรียมปะทะกันด้วยกำลังระหว่างฝ่ายฝรั่งเศสและอังกฤษกับฝ่ายอียิปต์ ขณะที่มอสโกสนับสนุนอียิปต์ ส่วนวอชิงตันปฏิเสธวิธีการใช้กำลังซึ่งขณะนั้นตรงกับช่วงการเลือกตั้งประธานาธิบดี มีการวางแผนปฏิบัติการร่วมฝรั่งเศส - อังกฤษเมื่อวันที่ ๒๒ ตุลาคม ที่เมืองแซฟร์ (Sèvres) ภายใต้การกำกับของนายกรัฐมนตรีฝรั่งเศส นายกี มอลเล (Guy Mollet) และนายกรัฐมนตรีอังกฤษ นายแอนโธนี อีเดน โดยประสานกับการชิงโจมตีเพื่อป้องกันตนเองของอิสราเอล กองทัพอียิปต์เสียการควบคุมคาบสมุทรไซนาย (Sinai) และพื้นที่ส่วนใหญ่ของคลองสุเอซ แต่สหภาพโซเวียตจะใช้ชีปนาวุธปรมาณูถล่มฝรั่งเศสและอังกฤษ เมื่อวันที่ ๕ พฤศจิกายน ส่วนสหรัฐอเมริกามองว่าการแทรกแซงของฝรั่งเศสและอังกฤษครั้งนี้สร้างความเสื่อมเสียมาสู่พันธมิตรนาโต้และองค์การสหประชาชาติ จึงลดความเป็นพันธมิตรกับประเทศทั้งสองลงและชูโจมตีเงินปอนด์สเตอร์ลิง ด้วยแรงกดดันเหล่านี้ นายอีเดนจึงยอมล่าถอยตามมาด้วยนายมอลเล ในสมัชชาใหญ่องค์การสหประชาชาติ ฝรั่งเศสและอังกฤษถูกประณาม กองกำลังผสมฝรั่งเศสและอังกฤษหยุดการปฏิบัติการเมื่อวันที่ ๖ พฤศจิกายน เวลาเที่ยงคืน และถอนกำลังออกจากฐานที่มั่นในเดือนธันวาคม ส่วนอิสราเอลยอมถอยออกจากดินแดนที่ตนยึดครองช่วงต้นปี ๑๙๕๗ ต่อมาองค์การสหประชาชาติส่งกองกำลัง

รักษาสันติภาพเข้าคั่นกลางระหว่างอิสราเอลกับอียิปต์ และที่ชาร์ม เอล ชีค (Sharmel - Sheikh) เพื่อประกันการเดินทางเรืออย่างเสรีในช่องแคบทีราน (Tiran)

วิกฤตคลองสุเอซทำลายอิทธิพลดั้งเดิมของฝรั่งเศสและอังกฤษในภูมิภาคนี้ การแทรกแซงทางทหารของสองประเทศนี้แสดงถึงเจตนาที่ว่าจะปกป้องผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการเมือง จึงถูกมองว่าเป็นการแสดงออกของลัทธิล่าอาณานิคมอย่างชัดเจน นโยบายการใช้ปากกระบอกปืนนี้ต้องล้มเหลวอย่างไม่เป็นท่า และยังเป็นการแสดงให้เห็นว่ามหาอำนาจขนาดกลางไม่มีเสรีในการปฏิบัติต่อไป ทั้งสองประเทศถูกพันธมิตรของพวกตนทอดทิ้ง ซึ่งเป็นสาเหตุของวิกฤตในองค์การนาโต้ พันเอกนัสเซอร์ผู้ยึดคลองสุเอซมาเป็นของรัฐเดินออกจากวิกฤตเยี่ยงผู้ชนะและเป็นผู้นำแนวคิดชาตินิยมอาหรับและการปลดปล่อยอาณานิคมอย่างปฏิเสธไม่ได้ ขณะที่สหภาพโซเวียตได้เป็นพันธมิตรหลักของโลกอาหรับและเข้าไปมีอิทธิพลในตะวันออกไกลได้สำเร็จ และได้รับความชื่นชมจากสาธารณชนชาวอาหรับ สหภาพโซเวียตไม่เพียงมีอิทธิพลในอียิปต์เท่านั้นแต่ยังรวมถึงซีเรียอีกด้วย

สหรัฐอเมริกาประสบความสำเร็จในการรักษาภาพพจน์ของตนในภูมิภาคนี้ไว้ได้จากการแสดงท่าทีต่างจากอังกฤษและฝรั่งเศส การสนับสนุนราชวงศ์ฮัสไมต์ของจอร์แดนช่วยให้สหรัฐอเมริกาดึงกษัตริย์ฮุสเซน (Hussein) เข้ามาอยู่ในค่ายตนได้สำเร็จ สหรัฐอเมริกาไม่ปล่อยให้สหภาพโซเวียตควบคุมการเมืองในตะวันออกไกลเพียงฝ่ายเดียว หลักนิยมของไอเซนฮาวร์ (๕ มกราคม ๑๙๕๓) อนุญาตให้สหรัฐอเมริกามอบความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจและการทหารแก่ทุกประเทศในตะวันออกไกลเพื่อป้องกันการรุกรานหรือการล้มล้างระบอบการปกครองใด ๆ เพื่อเข้าทดแทนสูญญากาศในตะวันออกไกล สหภาพโซเวียตตอบโต้สหรัฐอเมริกาด้วยการออกแผนการเซปีลอฟ (Shepilov) (๑๑ กุมภาพันธ์ ๑๙๕๓) ที่ห้ามตั้งรัฐใดๆ ในตะวันออกไกลเข้าเป็นพันธมิตรทางทหารและให้ถอนฐานทัพต่างชาติออกไป

ผลกระทบที่ขัดที่ที่สุดของวิกฤตคลองสุเอซคือการจำกัดอิทธิพลของฝรั่งเศสและอังกฤษออกไปจากภูมิภาคนี้โดยมีสองอภิมหาอำนาจเข้ามาเผชิญหน้ากันแทน ฝ่ายหนึ่งสนับสนุนอียิปต์และซีเรีย อีกฝ่ายหนึ่งสนับสนุนจอร์แดน ซาอุดีอาระเบีย และสนธิสัญญาแบกแดด ขณะที่คลองสุเอซถูกอียิปต์ก่อวินาศกรรมจนใช้การไม่ได้ซึ่งกระทบต่อการขนส่งน้ำมันไปยังยุโรปอย่างมากและอยู่ในการควบคุมของอียิปต์ ซีเรียซึ่งปกครองโดยพรรคบาธ (Ba'ath) สรรเสริญเอกภาพแห่งโลกอาหรับและรวมประเทศกับอียิปต์ตั้งเป็นสหสาธารณรัฐอาหรับ (United Arab Republic : UAR) แต่ก็เป็นระยะเวลาสั้น ๆ (ปี ๑๙๕๘ - ๑๙๖๑) ในอิรัก กองทัพก่อรัฐประหารโค่นล้มระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (๑๔ กรกฎาคม ๑๙๕๘) อิรักถอนตัวออกจากสนธิสัญญาแบกแดด ซึ่งแปลงสภาพเป็นองค์การสนธิสัญญากลาง (Central Treaty Organisation หรือ CENTO) เพื่อยับยั้งการขยายตัวของคอมมิวนิสต์ สหรัฐอเมริกาและอังกฤษเข้าแทรกแซงเลบานอนและจอร์แดนเพื่อปราบปรามการก่อความไม่สงบที่ขยายวงกว้างขึ้น (กรกฎาคม ๑๙๕๘) นอกจากนี้ ทุกประเทศในสันนิบาตอาหรับ (Arab League) เสนอให้มีการออกมติที่กำหนดให้ตะวันออกกลางอยู่นอกความขัดแย้งระหว่างมหาอำนาจ (๒๑ สิงหาคม ๑๙๕๘) อนึ่ง ภายหลังการประชุมที่บันดุงและวิกฤตคลองสุเอซผ่านพ้นไป การปลดปล่อยอาณานิคมช่วงที่สองซึ่งเกี่ยวข้องกับแอฟริกาเป็นหลักก็เริ่มขึ้น

การให้เอกราชแก่อาณานิคมในแอฟริกาเหนือ

สถานการณ์ในแต่ละประเทศแตกต่างกันอย่างมาก แอลจีเรียถือเป็นส่วนหนึ่งของฝรั่งเศสซึ่งมีชาวยุโรปอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ส่วนตูนิเซียและโมร็อกโกอยู่ในอารักขาของฝรั่งเศสแต่ยังรักษากษัตริย์หรืออาณาจักรไว้ แต่สันนิบาตอาหรับต่อต้านนโยบายของฝรั่งเศสในแอฟริกาเหนือและส่งความช่วยเหลือให้แก่พรรคชาตินิยมในตูนิเซีย โมร็อกโก และแอลจีเรีย กลุ่มประเทศอาหรับตัดสินใจนำปัญหาโมร็อกโกเข้าสู่ที่ประชุมสมัชชาใหญ่องค์การสหประชาชาติในเดือนสิงหาคม ๑๙๕๑ และแทรกแซงคณะมนตรีความมั่นคงในกรณีตูนิเซียในเดือนธันวาคม

การเคลื่อนไหวชาตินิยมในตูนิเซีย การเคลื่อนไหวดังกล่าวส่วนหนึ่งมาจากสถานการณ์สงครามในประเทศ เพราะตูนิเซียถูกอิตาลีและเยอรมนียึดครอง และเป็นที่ซึ่งชาวฝรั่งเศสเผชิญหน้ากันเอง ทันทีหลังการปลดปล่อย กษัตริย์อัล - มันซิฟ (al - Munsif) ถูกถอดออกจากตำแหน่งฐานเข้าร่วมกับเยอรมนี โดยให้อัล - อามิน (al - Amin) ขึ้นเป็นกษัตริย์แทน สถานการณ์ซับซ้อนมากขึ้นในปี ๑๙๕๑ การได้รับเอกราช (ตุลาคม) ของเพื่อนบ้านลิเบียกระตุ้นการเรียกร้องทำนองเดียวกันจากพรรคอนุรักษนิยมเดสตัวร์ (Destour) พรรคนีโอเดสตัวร์ (Neo Destour) [พรรคการเมืองแนวตะวันตกของนายฮาบิบ บูร์กีบา (Habib Bourguiba)] และสหภาพแรงงานตูนิเซีย ขณะที่ผู้นำฝ่ายค้าน นายฮาบิบ บูร์กีบา เรียกร้องการปกครองตนเองของตูนิเซีย ส่วนกษัตริย์ตูนิเซียเรียกร้องให้มีรัฐสภาแห่งชาติและรัฐบาลเข้ามารับผิดชอบ

ตั้งแต่เดือนธันวาคม ๑๙๕๑ เกิดการก่อความไม่สงบในชนบททางตอนใต้ของตูนิเซีย ทำให้มีการกวาดล้างกลุ่มผู้นำพรรคนีโอเดสตัวร์ (นายบูร์กีบา ถูกจับ) และรัฐมนตรีในคณะรัฐบาล เดือนกรกฎาคม ๑๙๕๒ ฝรั่งเศสเสนอระบบการมีอธิปไตยร่วมภายในกรอบของสหภาพฝรั่งเศส แต่ถูกปฏิเสธ การก่อความไม่สงบจึงลุกลาม จนในที่สุด นายกรัฐมนตรีฝรั่งเศสคนใหม่ นายปีแยร์ แมนแดส์-ฟร็องส์เดินทางไปกรุงตูนิสในเดือนกรกฎาคม ๑๙๕๔ และกล่าวสุนทรพจน์ที่เมืองคาร์เธจว่าฝรั่งเศสยินยอมให้ตูนิเซียปกครองตนเอง โดยตูนิเซียจะมีรัฐบาลเป็นของตนเอง ยกเว้นด้านความมั่นคง นโยบายต่างประเทศ และเศรษฐกิจระหว่างประเทศ ยังคงขึ้นกับฝรั่งเศส ส่วนนายฮาบิบ บูร์กีบา “ผู้นำการต่อสู้สูงสุด” เดินทางกลับประเทศ (๑ มิถุนายน ๑๙๕๕) ภายหลังลี้ภัย ๓ ปี การเจรจาระหว่างฝรั่งเศสกับตูนิเซียบรรลุผลสำเร็จด้วยการให้เอกราชสมบูรณ์แก่ตูนิเซียเมื่อวันที่ ๒๐ มีนาคม ๑๙๕๖

บทบาทของสุลต่านมูฮัมหมัด เบน ยูเซฟ (Mohammed ben Yusef) ประมุขแห่งโมร็อกโก สุลต่านมีบทบาทอย่างมากในช่วงสงคราม ความตั้งใจในการเรียกร้องเอกราชของเขาได้รับการสนับสนุนจากโรสเวลต์ประธานาธิบดี

สหรัฐอเมริกา เมื่อสงครามยุติ ความสัมพันธ์กับฝรั่งเศสเริ่มตึงเครียดขึ้นจากการก่อตั้งพรรคของนายอลาล เอล - ฟาสซี (Allal al - Fassi) ที่มีชื่อว่า “Istiqlal” ซึ่งแปลว่าพรรคเอกราช และจากการกล่าวสุนทรพจน์สรรเสริญสันนิบาตอาหารับของสุลต่านที่แทนเจียร์ (Tangier) ในปี ๑๙๔๗ ด้วยอิทธิพลความเป็นอาณานิคมฝรั่งเศส นโยบายของข้าหลวงใหญ่ [จอมพลชูแอง (Juin), นายพลกีโยม (Guillaume)] มีความเด็ดขาดมากขึ้นเรื่อย ๆ และกดดันให้สุลต่านเลิกสนับสนุนพรรคเอกราช (Istiqlal Party) แต่สุนทรพจน์ของสุลต่านในเดือนพฤศจิกายน ๑๙๕๐ ปลุกกระแสชาตินิยมในโมร็อกโกและนำไปสู่วัฏจักรของการจลาจล-การปราบปราม ด้วยแผนการที่แยบยลของนายกลาวี (Glaoui) เจ้าเมืองมาร์ราเคช (Marrakesh) ซึ่งมีชาวเบอร์เบอร์ (Berber) อาศัยอยู่ โดยมีผู้ตั้งถิ่นฐานชาวฝรั่งเศสและข้าราชการระดับสูงของฝรั่งเศสบางคนให้การสนับสนุนนายกลาวี สุลต่านมุฮัมมัด เบน ยูเซฟ จึงถูกถอดออกจากตำแหน่งแล้วให้ถูกพิพากษาคนหนึ่งขึ้นนั่งบัลลังก์แทน และมุฮัมมัด เบน ยูเซฟ ลี้ภัยไปมาดากัสการ์ในฤดูร้อนปี ๑๙๕๓ ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา สถานการณ์เริ่มเลวร้ายลงโดยเฉพาะอย่างยิ่งมีการก่อวินาศกรรมในเมือง ในปี ๑๙๕๕ รัฐบาลฝรั่งเศสตัดสินใจเชิญสุลต่านไปยังฝรั่งเศสและเจรจาข้อตกลงแซล-แซ็ง-คลู (Celle - Saint - Cloud) ในเดือนพฤศจิกายน ๑๙๕๕ ซึ่งมุฮัมมัด เบน ยูเซฟ ได้ทั้งบัลลังก์แห่งโมร็อกโก (ภายใต้ชื่อมุฮัมมัดที่ ๕) กลับคืนและคำสัญญาที่จะได้รับเอกราช สุลต่านเสด็จกลับกรุงราบัตเมื่อวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน อย่างผู้ชนะ และโมร็อกโกก็ได้รับเอกราชเมื่อวันที่ ๒ มีนาคม ๑๙๕๖ หลังจากนั้นไม่กี่สัปดาห์ ตูนิเซียก็ได้รับเอกราชเช่นกัน

แอลจีเรียเริ่มลั่นคลอนตั้งแต่วันที่ ๘ พฤษภาคม ๑๙๕๕ เมื่อเกิดการจลาจลอย่างรุนแรง แต่สำหรับแอลจีเรียแล้ว ถือเป็นกรณีพิเศษที่ต่างออกไป เพราะแอลจีเรียแบ่งการปกครองเป็นหลายจังหวัดที่มีสถานะพิเศษ และมีชนกลุ่มน้อยชาวยุโรปจำนวนมาก (๑ ล้านคน จากจำนวนประชากรทั้งหมด ๙ ล้านคนในปี ๑๙๕๔) แอลจีเรียจึงบูรณาการอยู่ในฝรั่งเศส เมื่อเกิดการลุกฮือขึ้นในวันสมโภชนักบุญ (All Saints' Day) ในปี ๑๙๕๔ รัฐบาลฝรั่งเศสแต่ละชุดต่างพยายามรักษา

แอลจีเรียให้คงอยู่ในสาธารณรัฐฝรั่งเศสโดยนำการปฏิรูปต่าง ๆ มาใช้ ซึ่งหนึ่งในนั้นคือความเสมอภาคในการเลือกตั้งระหว่างชาวมุสลิมกับชาวยุโรป

แนวร่วมปลดแอกแห่งชาติ (National Liberation Front : FLN) ประสบความสำเร็จในการขยายการต่อต้านด้วยการทำสงครามกองโจรและการก่อการร้ายมากขึ้นเรื่อย ๆ ตั้งแต่ปี ๑๙๕๖ รัฐบาลของนายกี มอลเล ยอมรับการมีลักษณะเฉพาะของแอลจีเรีย และเสนอทางออก ๓ ขั้นตอนคือ หยุดยิง เลือกลง และเจรจา ขณะเดียวกัน กี มอลเล ก็เสริมปฏิบัติการทางทหารโดยการส่งทหารกองประจำการเข้าไปในแอลจีเรียซึ่งเป็นสิ่งที่รัฐบาลชุดก่อน ๆ ไม่กล้าทำในอินโดจีน ส่วนนอกแอลจีเรีย มีการตรวจค้นเครื่องบินที่มีกลุ่มกบฏโดยสาร (๒๒ ตุลาคม ๑๙๕๖) และการแทรกแซงในคลองสุเอซ (พฤศจิกายน) กองทัพฝรั่งเศสอ้าง “สิทธิในการติดตาม” เพื่อยิงถล่มใส่กองกำลังของ FLN ที่หลบหนีเข้าไปในหมู่บ้านซาเกียตซิดิยูเซฟ (Sakiet Sidi Youssef) ของตูนิเซีย (๘ พฤศจิกายน ๑๙๕๘) ทำให้ความสัมพันธ์กับโมร็อกโก ตูนิเซีย และประเทศอาหรับอื่น ๆ พลอยตึงเครียดไปด้วย ขณะที่สหรัฐอเมริกาและอังกฤษกดดันฝรั่งเศสให้ยอมรับความช่วยเหลือของตนในการแก้ปัญหาแอลจีเรียอันน่าเศร้านี้ซึ่งกำลังคุกคามพันธมิตรนาโต้

การยกปัญหาแอลจีเรียสู่ระดับนานาชาติจึงเริ่มขึ้น ทุกปีฝรั่งเศสจะถูกประณามในที่ประชุมสมัชชาใหญ่องค์การสหประชาชาติ ทำให้ฝรั่งเศสต้องดำเนินการทุกอย่างเพื่อหลีกเลี่ยงมติของกลุ่มประเทศแอฟริกาและเอเชีย ข้อเสนอให้มีการเจรจาถูกปฏิเสธด้วยการก่อจลาจลเมื่อวันที่ ๑๓ พฤษภาคม ๑๙๕๘ ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่ทำให้นายพล เดอ โกล กลับคืนสู่อำนาจอีกครั้ง เพราะคาดว่าเป็นคนเดียวที่จะพาประเทศให้รอดพ้นจากสงครามกลางเมืองและนำความสามัคคีในชาติกลับคืนมา ในการเผชิญหน้ากับรัฐบาลชั่วคราวแห่งสาธารณรัฐแอลจีเรียที่ก่อตั้งขึ้นโดยแนวร่วม FLN เมื่อวันที่ ๑๙ กันยายน ๑๙๕๘ ซึ่งแน่วแน่ในการเรียกร้องเอกราชและมีนายเฟห์ราท อับบาส (Fehrat Abbas) ผู้นำสายกลางเป็นหัวหน้า นายพล เดอ โกล กำหนดเป้าหมายไว้ ๒ ประการคือ หนึ่ง หลีกเลี่ยงความพ่าย

แพ้ด้านอาณานิคมอีกคำรบ และสอง จัดการกับเผือก้อนแอลจีเรียให้เสร็จสิ้นไป เพื่อให้ตนมีอิสระในนโยบายต่างประเทศ พร้อมทั้งค่อยๆ ปรับนโยบายทางการเมืองที่ประกอบด้วย การพัฒนาเศรษฐกิจ การยื่นมือไปหากลุ่มกบฏ การปกครองร่วมกับชาวแอลจีเรีย การลงประชามติ (๑๖ กันยายน ๑๙๕๙) และสุดท้ายการให้ชาวแอลจีเรียปกครองประเทศกันเอง นายพล เดอ โกล ต้องฝ่าวิกฤตทางการเมืองและการใช้ความรุนแรงหลายครั้ง (“สัปดาห์แห่งการต่อสู้ในเมือง” เดือนมกราคม ๑๙๖๐ และกบฏนายพลเดือนเมษายน ๑๙๖๑) พร้อมกับการเจรจาที่ยืดเยื้อและยากลำบากจนกระทั่งได้ข้อตกลงเอวียง (Evian) (๑๘ มีนาคม ๑๙๖๒) ตามข้อตกลงนี้ ฝรั่งเศสได้รับการประกันสิทธิของพลเมืองยุโรป การคงกำลังทหารเป็นเวลา ๓ ปี การคงผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในซาสาร่าเป็นเวลา ๕ ปี และคำมั่นสัญญาที่จะมีความร่วมมือที่แน่นแฟ้นระหว่างฝรั่งเศสกับแอลจีเรีย การหยุดยิงมีขึ้นเมื่อวันที่ ๑๙ มีนาคม ชาวยุโรปส่วนใหญ่เลือกอพยพออกจากแอลจีเรีย และแอลจีเรียประกาศเอกราชเมื่อวันที่ ๓ กรกฎาคม ๑๙๖๒

การให้เอกราชแก่อาณานิคมในแอฟริกาดำ

ก่อนปี ๑๙๕๗ มีไม่กี่ประเทศในแอฟริกาดำที่มีเอกราช แต่ช่วงระยะเวลา ๕ ปี จากปี ๑๙๕๗ จนถึงปี ๑๙๖๒ เกือบทั้งทวีปแอฟริกาก็พ้นจากสถานภาพการเป็นอาณานิคม

การให้เอกราชแก่แอฟริกาในส่วนที่เป็นอาณานิคมของอังกฤษ

การปลดปล่อยอาณานิคมในส่วนนี้กระทำอย่างค่อยเป็นค่อยไป ทีละดินแดน และอย่างเป็นขั้นเป็นตอน และโดยทั่วไปด้วยสันติวิธี

อาณานิคมอังกฤษในแอฟริกาแห่งแรกที่ได้รับเอกราช (๖ มีนาคม ๑๙๕๗) คือโกลด์โคสต์ (Gold Coast) โดยเปลี่ยนชื่อประเทศเป็นกานา (Ghana) มีนายกวาเม นินกรูมา (Kwame Nkrumah) เป็นผู้นำการเรียกร้องเอกราช และหัวหน้ารัฐบาล

[illegible]

ไนจีเรียได้รับเอกราชเมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม ๑๙๖๐ และเซียร์ราลีโอน (Sierra Leone) เมื่อวันที่ ๒๗ เมษายน ๑๙๖๑ ส่วนดินแดนแทนกันยิกา (Tanganyika) ซึ่งเป็นอดีตอาณานิคมของเยอรมนีแต่ต่อมาตกอยู่ในการควบคุมของอังกฤษ ได้รับเอกราชเมื่อวันที่ ๒๘ ธันวาคม ๑๙๖๑ โดยมีนายจูเลียส ไนเรเร (Julius Nyerere) เป็นนายกรัฐมนตรี อีกดินแดนหนึ่งที่ได้รับเอกราชในเดือน ธันวาคม ๑๙๖๓ คือเกาะแซนซิบาร์ (Zanzibar) ซึ่งต้องประสบกับความวุ่นวายทางเชื้อชาติและการเมืองที่รุนแรง เกาะนี้เข้าร่วมกับแทนกันยิกาตั้งเป็น สหสาธารณรัฐและเปลี่ยนชื่อใหม่เป็นแทนซาเนียเมื่อวันที่ ๒๙ กันยายน ๑๙๖๔

กรณีเคนยามีความยุ่งยากมากกว่าในการได้รับเอกราช เพราะนอกจาก พรรคเอกราชของโจโม เคนยัตตา (Jomo Kenyatta) แล้ว ยังมี การเคลื่อนไหว ก่อความไม่สงบของชาวเมา เมา (Mau Mau) ความวุ่นวายดำเนินไปจนถึงปี ๑๙๕๕ และต้องรอนจนถึงเดือนธันวาคม ๑๙๖๓ เคนยาจึงได้รับเอกราช ส่วนยูกันดา (Uganda) ได้รับเอกราชเมื่อวันที่ ๙ ธันวาคม ๑๙๖๒ และเข้าร่วมใน คอมมอนเวลท์

ในแอฟริกาตอนใต้ นอกจากสหภาพแอฟริกาใต้ (Union of South Africa) ซึ่งเป็นเอกราชในกรอบของคอมมอนเวลท์ตั้งแต่ปี ๑๙๑๐ และออกมาในปี ๑๙๖๑ แล้ว อังกฤษยังเหลือดินแดนในครอบครองอีก ๓ แห่ง คือโรดีเชียใต้ โรดีเชียเหนือ และนยาซาแลนด์ (Nyasaland) ทั้งหมดรวมอยู่ในสหพันธรัฐ แอฟริกากลาง (Central African Federation) แต่สหพันธรัฐนี้ก็ลี้ภัยไปจากการได้รับเอกราชของนยาซาแลนด์ (กรกฎาคม ๑๙๖๔) โดยเปลี่ยนชื่อใหม่เป็น มาลาวี (Malawi) ส่วนโรดีเชียเหนือแยกตัวออกมาตั้งเป็นประเทศแซมเบีย (Zambia) เหลือแต่โรดีเชียใต้ที่มีสถานการณ์ต่างออกไป เพราะมีชนกลุ่มน้อย ผิวขาวอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งเป็นผู้กุมอำนาจและตัดสินใจประกาศแยกตัว เป็นเอกราช (เมษายน ๑๙๖๔) โดยอังกฤษไม่ยินยอม แม้ถูกอังกฤษและแอฟริกา หลายประเทศคว่ำบาตร แต่โรดีเชียใต้ก็ยังยืนกรานในแนวทางทางการเมืองของตนต่อไป

การให้เอกราชแก่แอฟริกาดำในส่วนที่เป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส

การปลดปล่อยอาณานิคมของฝรั่งเศสในส่วนนี้มีลักษณะต่างออกไปเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากฝรั่งเศสใช้นโยบายก่อกวนในครั้งแรก แต่ต่อมาเปลี่ยนเป็นการให้เอกราชโดยกำหนดหลักเกณฑ์ทั่วไปภายในกรอบของสหภาพฝรั่งเศส

ภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งสาธารณรัฐที่ ๔ อาณานิคมดั้งเดิมทั้งหมดในแอฟริกาดำและมาดากัสการ์แปรสภาพเป็น “ดินแดนโพ้นทะเล” ประชากรในดินแดนเหล่านี้ถูกยกฐานะเป็นพลเมืองฝรั่งเศสและเลือกผู้แทนของพวกเขาตนเข้าไปนั่งในสภาท้องถิ่น แต่สภาเหล่านี้ถูกจัดให้อยู่ในกลุ่มสหพันธรัฐ ทำให้ผู้นำแอฟริกันค่อยๆ แยกตัวออกมาและขออิสระในการปกครองตนเองมากขึ้นจากฝรั่งเศส

กฎหมายปฏิรูป (หรือกฎหมายเดฟเฟอร์) การเคลื่อนไหวเพื่อปลดปล่อยอาณานิคมกระจายไปทั่วโลก เริ่มจากการประชุมที่บันดุงในปี ๑๙๕๕ ไปจนถึงการให้เอกราชแก่กานาในปี ๑๙๕๗ สิ่งนี้ผลักดันให้รัฐบาลของนายกี มอลเลต้องวางกรอบการเปลี่ยนแปลงให้อ่อนตัวสำหรับแอฟริกาและมาดากัสการ์ นั่นก็คือการออกกฎหมายกำหนดกรอบซึ่งลงมติรับรองเมื่อวันที่ ๒๓ มิถุนายน ๑๙๕๖ เป็นกฎหมายให้อำนาจปกครองภายในอย่างกว้างขวางโดยแต่ละดินแดนจะมีสภาเป็นของตนเองที่ได้จากการเลือกตั้งทั่วไปและโดยตรงจากกลุ่มผู้มีสิทธิลงคะแนนและให้มีสภาใหญ่ครอบคลุมทั้งหมดอีกชั้นหนึ่ง กฎหมายนี้มีชื่อว่า “กฎหมายเดฟเฟอร์ (Defferre)” ตามชื่อรัฐมนตรีที่รับผิดชอบในเรื่องนี้ ซึ่งช่วยให้เกิดการเรียนรู้ในการบริหารจัดการด้วยตัวเองของเหล่าผู้นำแอฟริกาโดยมีประเทศแม่คอยช่วยเหลือและตามแนวทางสันติวิธี ดินแดนแคเมอรูนและโตโกซึ่งสันนิบาตชาติมอบอำนาจอธิปไตยให้ฝรั่งเศสควบคุมในปี ๑๙๒๒ และแปรสภาพเป็นดินแดนในอารักขาในปี ๑๙๔๖ ได้รับเอกราชก่อน สาธารณรัฐโตโก ปกครองตนเองอย่างสมบูรณ์ในปี ๑๙๕๖ และได้เอกราชเมื่อวันที่ ๒๔ เมษายน ๑๙๖๐ เช่นเดียวกับแคเมอรูนซึ่งได้เอกราชเมื่อวันที่ ๑ มกราคม ๑๙๖๐ และรวมเข้ากับแคเมอรูนในส่วนที่เป็นอาณานิคมของอังกฤษ

ประชาคม (Communauté) เมื่อนายพล เดอ โกล กลับคืนสู่อำนาจอีกครั้ง เขาประกาศว่าพลเมืองในดินแดนโพ้นทะเลมีสิทธิได้รับเอกราช แต่เน้นว่าชาวแอฟริกาสามารถเลือกได้ระหว่างการอยู่ในประชาคมฝรั่งเศสหรือแยกตัวออกไปมีเอกราชผ่านการลงประชามติ ผลการลงประชามติเมื่อวันที่ ๒๓ กันยายน ๑๙๕๘ มีอาณานิคมในแอฟริกาตะวันตกและเส้นศูนย์สูตร ๑๑ แห่ง ในจำนวนทั้งหมด ๑๒ แห่ง ที่ยอมรับรัฐธรรมนูญแห่งสาธารณรัฐที่ ๕ และเลือกอยู่ในประชาคม เป็นผลให้รัฐเหล่านี้สามารถปกครองตนเองได้อย่างกว้างขวางยกเว้นด้านนโยบายต่างประเทศและความมั่นคง มีเพียงกินี (Guinea) ของนายเซกู ตูเร (Sekou Touré) เพียงประเทศเดียวที่ปฏิเสธ อันที่จริงในช่วงปี ๑๙๖๐ แอฟริกาทุกประเทศที่เป็นสมาชิกประชาคมเรียกร้องให้ฝรั่งเศสถ่ายโอนอำนาจ ซึ่งต่อมาได้รับเอกราชและทำสนธิสัญญาผูกพันกับฝรั่งเศส (Association Treaty) ประเทศเหล่านี้ ได้แก่ เซเนกัลและชูดาน (รวมกันอยู่ในสหพันธรัฐมาลีระยะหนึ่ง) มาดากัสการ์ (๒๖ มิถุนายน ๑๙๖๐) แอฟริกาแถบเส้นศูนย์สูตร ๔ ประเทศ คือ คองโก กาบอง สาธารณรัฐแอฟริกากลาง และชาด กลุ่มประเทศ “Entente” ประกอบด้วยไอวอรี โคสต์ ดาโฮมีย์ (Dahomey) อัปเปอร์วอลตา (Upper Volta) และไนเจอร์ และท้ายสุดคือมอริเตเนีย (Mauritania) (๑๙ ตุลาคม ๑๙๖๐) ซึ่งมีดินแดนส่วนหนึ่งที่มอริโกอ้างกรรมสิทธิ์

การให้เอกราชแก่คองโกของเบลเยียม

ภายหลังแอฟริกาดำฝรั่งเศสได้รับเอกราช ลัทธิชาตินิยมก็ระบาดเข้าสู่คองโกเบลเยียมซึ่งมีพื้นที่กว้างใหญ่ที่สุดและร่ำรวยที่สุด [เนื่องจากมีทองแดงและยูเรเนียมเป็นจำนวนมากในจังหวัดกาตองกา (Katanga)] ในบรรดาอาณานิคมยุโรปแถบแอฟริกาดำ ก่อนหน้านั้นเบลเยียมใช้นโยบายปกครองแบบอุปถัมภ์ แต่กลับมอบเอกราชอย่างรวดเร็วให้แก่กลุ่มชาตินิยมคองโก ซึ่งมีนายกาซาวูบู (Kasavubu) และนายลูมัมบา (Lumumba) เป็นผู้นำการเรียกร้อง คนหนึ่งได้เป็นประมุขของรัฐใหม่ส่วนอีกคนเป็นนายกรัฐมนตรี ตั้งแต่รัฐใหม่ถือกำเนิด มีการ

ต่อต้านชาวเบลเยียมและเกิดสงครามกลางเมืองระหว่างฝ่ายนิยม “รัฐบาลเดี่ยว” ของนายลูมัมบาซึ่งเป็นผู้นำรัฐบาล กับฝ่ายนิยม “สหพันธรัฐ” ซึ่งเคลื่อนไหวในจังหวัดกาทองกานาโดยนายมออิส ซอมเบ (Moise Tschombe) ซึ่งประกาศให้จังหวัดของตนเป็นเอกราช คองโกเป็นดินแดนที่อุดมมากจนมีการยกความขัดแย้งไปสู่ระดับนานาชาติ มีการข่มขู่จากสหภาพโซเวียตและมีการแทรกแซงจากกองกำลังรักษาสันติภาพของสหประชาชาติ และยังเกิดความขัดแย้งภายในขึ้นมาอีก (ความขัดแย้งระหว่างกาซาบุและลูมัมบาซึ่งคนหลังนี้ได้รับการสนับสนุนจากสหภาพโซเวียต) รวมถึงการก้าวสู่เวทีความขัดแย้งของนายพลโมบูตู (Mobutu) ผู้บัญชาการกองทัพอากาศ ความสับสนอลหม่านถึงขีดสุดเมื่อมีการจับกุมและลอบสังหารนายแพทริซ ลูมัมบา (Patrice Lumumba) (กุมภาพันธ์ ๑๙๖๑) และการเสียชีวิตของเลขาธิการใหญ่องค์การสหประชาชาติ นายดัก ฮัมมาโฮลต์ (๑๘ กันยายน ๑๙๖๑) ผู้ทุ่มเทความพยายามเพื่อหาทางออกของปัญหา ในที่สุดการแบ่งแยกดินแดนก็ลดความเข้มข้นลงและเอกภาพของคองโกกลับคืนมาด้วยบทบาทของกองกำลังรักษาสันติภาพ แต่ความสงบที่แท้จริงเกิดขึ้นเมื่อนายพลโมบูตูขึ้นสู่อำนาจ (พฤศจิกายน ๑๙๖๕)

ส่วนดินแดนในอารักขาของเบลเยียมอีกสองแห่งคือวันดาและอูรุนดี (Urundi) [เปลี่ยนชื่อเป็นบูรุนดี (Burundi)] ได้รับเอกราชเมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม ๑๙๖๒

“เศษ” อาณานิคมยุโรปที่ตกค้างในแอฟริกาในปี ๑๙๖๒

ดินแดนที่ยังไม่ได้รับเอกราชในปี ๑๙๖๒ คือซาสซาราสเปน ชายฝั่งโซมาลี ฝรั่งเศสซึ่งเปลี่ยนชื่อเป็นดินแดนของชนเผ่าอะฟาร์ (Afar) และอิสซา (Issa) โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาณานิคมโปรตุเกส ได้แก่ เกาะเคปเวิร์ด (Cape Verde) เกาะเซาตูเมและปรินซิปี (São Tomé and Príncipe) กินีโปรตุเกส แองโกลา และโมซัมบิก เนื่องจากโปรตุเกสถือว่าดินแดนเหล่านี้เป็นจังหวัดและใช้นโยบายกลืนชาติ การมอบเอกราชให้แก่ประเทศแอฟริกาที่เหลืก่อก่อให้เกิดการลุกฮือมากขึ้นแตกต่างกันไป

พัฒนาการขององค์การสหประชาชาติ

การเคลื่อนไหวเพื่อปลดปล่อยอาณานิคมกับการดำเนินงานขององค์การสหประชาชาติมีความเกี่ยวโยงกันอย่างชัดเจน การอภิปรายอย่างไม่หยุดหย่อนเกี่ยวกับการปลดปล่อยอาณานิคมมีผลอย่างมากต่อการได้รับเอกราชของอาณานิคมต่าง ๆ ยกตัวอย่างเช่น แทรกฤษฎีติแอลจีเรียในระเบียบวาระการประชุมของสมัชชาใหญ่องค์การสหประชาชาติ เป็นต้น แต่ต้องรอนจนถึงปี ๑๙๖๑ กว่าที่องค์การสหประชาชาติจะมีมติประกาศให้อาณานิคมทุกแห่งต้องได้รับเอกราชทันที

นอกจากนี้ การปลดปล่อยอาณานิคมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากต่อการทูตระหว่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง โครงสร้างขององค์การสหประชาชาติ เนื่องจากการเกิดขึ้นมาของรัฐใหม่ทั้งหลายล้วนคลอนแคลนเสียงข้างมากในสมัชชาใหญ่ซึ่งเดิมอยู่ใต้อิทธิพลของสหรัฐอเมริกา สมาชิกใหม่เหล่านี้ยึดเอาสมัชชาใหญ่เป็นเวทีสำหรับตั้งแง่กับตะวันตก

อำนาจของคณะมนตรีความมั่นคงถดถอย อำนาจของคณะมนตรีความมั่นคงซึ่งเป็นอัมพาตจากการใช้สิทธิยับยั้ง ย้ายไปสู่สมัชชาใหญ่ขององค์การสหประชาชาติซึ่งมีสมาชิกส่วนใหญ่เป็นประเทศในโลกที่สามและเป็นที่ซึ่งกลุ่มแอฟริกา - เอเชียเป็นผู้คุมกฎโดยเน้นไปที่การต่อสู้กับลัทธิล่าอาณานิคม ในขณะที่เดียวกันสำนักงานเลขาธิการองค์การสหประชาชาติซึ่งเป็นเพียงฝ่ายปฏิบัติหน่วยงานหนึ่งเท่านั้นกลายเป็นรัฐบาลระหว่างประเทศอย่างแท้จริง นายดัก อัมมาโชลด์ ชาวสวีเดนซึ่งเข้ารับตำแหน่งเลขาธิการใหญ่องค์การสหประชาชาติ (๑๐ เมษายน ๑๙๕๓ - ๑๗ กันยายน ๑๙๖๑) ต่อจากชาวสแกนดิเนเวียคือนายทริก เวลี (กุมภาพันธ์ ๑๙๕๖ - กุมภาพันธ์ ๑๙๕๓) ชาวนอร์เวย์ ก็ยึดแนวทางปฏิบัตินี้ นายอัมมาโชลด์เป็นนักการทูตที่มีผู้ร่วมงานที่ทำงานแบบ “ละทิ้งสัญชาติ” อย่างแท้จริง ทำให้เขากล้าขัดแย้งกับสหภาพโซเวียตโดยปฏิเสธการมอบตำแหน่งระดับสูงใดๆ ขององค์การสหประชาชาติแก่สหภาพโซเวียต เขาทำงานอย่างมีประสิทธิภาพในการจัดตั้งกองกำลังฉุกเฉินเพื่อส่งไปรักษาดูแลในอียิปต์ภายหลังวิกฤตคลองสุเอซ

ในปี ๑๙๕๖ ส่งผู้สังเกตการณ์ทหารหลายชุดเข้าไปสืบสวนความไม่สงบใน
เลบานอนในปี ๑๙๕๘ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการแทรกแซงกองโกโดยองค์การ
สหประชาชาติ จนเขาต้องเสียชีวิตในอุบัติเหตุเครื่องบินตกเมื่อวันที่ ๑๘ กันยายน
๑๙๖๑

อำนาจของเลขาธิการใหญ่/เลื่อมลง เพื่อควบคุมเลขาธิการใหญ่ สหภาพ
โซเวียตเรียกร้องให้มีผู้ที่ทำงานในตำแหน่งเลขาธิการใหญ่จำนวนสามคนแทนคน
เดียว โดยเรียกว่า “ทรอยกา (Troika)” ซึ่งประกอบด้วยชาวตะวันตก ๑ คน
คอมมิวนิสต์ ๑ คน และจากกลุ่มไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด ๑ คน โดยแต่ละคนมีสิทธิยับยั้ง
มติ สหภาพโซเวียตต้องการลอกเลียนกลไกการทำงานของคณะมนตรีความมั่นคง
มาใช้กับตำแหน่งเลขาธิการใหญ่นั้นเอง แผนการนี้ได้รับคะแนนเสียงสนับสนุน
ไม่มากนักในการโหวต แต่สหภาพโซเวียตยังคงต้องการลดความสำคัญและอิสระ
ในการปฏิบัติงานของเลขาธิการใหญ่อยู่ จึงสนับสนุนให้เลขาธิการใหญ่เป็นชาว
แอฟริกา - เอเชีย โดยเลือกนายอู ถั่น ชาวพม่า เป็นเลขาธิการใหญ่เมื่อวันที่ ๓
พฤศจิกายน ๑๙๖๑ ระหว่างการดำรงตำแหน่งของอู ถั่น (ปี ๑๙๖๑ - ๑๙๗๑)
อำนาจของเลขาธิการใหญ่/เลื่อมลงอย่างต่อเนื่อง แม้ช่วงแรกเขาจะประสบความสำเร็จ
ในการนำองค์การสหประชาชาติออกจากความขัดแย้งในกองโกภายหลังลด
ความต้องการแบ่งแยกดินแดนของจังหวัดกาตองกาลงได้ และส่งกองกำลังรักษา
สันติภาพไปคั่นกลางระหว่างชุมชนกรีกกับชุมชนตุรกีในไซปรัสก็ตาม

ปัจจัยอื่น ๆ ที่มีส่วนลดความน่าเชื่อถือขององค์การสหประชาชาติ
อิทธิพลของกลุ่มแอฟริกา - เอเชียเลื่อมลงภายหลังอินเดียละเมิดกฎบัตร
สหประชาชาติด้วยการยึดกัวของโปรตุเกส (ปี ๑๙๖๑) รวมถึงการพิพาทระหว่าง
อินเดียกับปากีสถานและระหว่างอินเดียบกับจีน และรัฐประหารหลายครั้งหลาย
คราในแอฟริกา อีกทั้งการใช้ถ้อยคำรุนแรงของผู้แทนแอฟริกา-เอเชียต่อระบอบ
การปกครองของแอฟริกาใต้ โรดีเชีย และโปรตุเกส ทำลายภาพพจน์ขององค์การ
สหประชาชาติในความรู้สึกของนานาชาติ สหภาพโซเวียตและฝรั่งเศสซึ่งเป็น

สมาชิกถาวรของคณะมนตรีความมั่นคงต้องการจำกัดบทบาททางการเมืองของ
เลขาธิการใหญ่จึงปฏิเสธที่จะมอบอำนาจที่มากเกินไปในการกิจรักษาสันติภาพแก่
นายยู ถัน ขณะที่นายพลเดอ โกล พุดถึงองค์การสหประชาชาติในที่สาธารณะว่า
เป็น “ไอ้อะไรนั่นนะ (le machin)”

สุดท้าย การโต้แย้งอย่างยืดเยื้อในประเด็นการลดอาวุธก็ทำให้องค์การ
สหประชาชาติหมดความน่าเชื่อถือไปเป็นอันมาก สมัชชาใหญ่องค์การ
สหประชาชาติลงมติเป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๑๙๔๕ จัดตั้งคณะ
กรรมาธิการพลังงานปรมาณู (Atomic Energy Commission : AEC) ประกอบ
ด้วยสมาชิกจากคณะมนตรีความมั่นคง ๑๑ ประเทศ และแคนาดา นายเบอร์นาร์ด
บาร์ค (Bernard Baruch) ผู้แทนสหรัฐอเมริกาของคณะกรรมการชุดนี้เสนอแผน
ซึ่งใช้ชื่อเดียวกับชื่อของเขาในเดือนมิถุนายน ๑๙๔๖ ซึ่งระบุให้ตั้ง “หน่วยงาน
ควบคุมการพัฒนาปรมาณู” (Atomic Development Authority) มีหน้าที่กำกับ
ดูแลการผลิตพลังงานปรมาณูทั่วโลก ขณะที่นายอังเดร โกรมีโก (Andrei Gro-
myko) ผู้แทนสหภาพโซเวียตปฏิเสธแผนการนี้ทันที เพราะสหภาพโซเวียตไม่
ต้องการให้นานาชาติตรวจสอบที่ตั้งทางนิวเคลียร์ของตน ในทางตรงกันข้าม นาย
โกรมีโกเสนอการห้ามผลิตอาวุธปรมาณูและให้ทำลายคลังอาวุธปรมาณูที่มีอยู่
ความขัดแย้งจึงเข้าสู่ทางตัน

วันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๑๙๔๗ คณะมนตรีความมั่นคงจัดตั้งคณะ
กรรมาธิการควบคุมอาวุธแบบปกติ นายลิตวินอฟ (Litvinov) ผู้แทนสหภาพโซเวียต
เรียกร้องให้ลดกำลังรบทางบก ทางอากาศ และทางทะเลลงหนึ่งในสามส่วนของ
ที่มีอยู่ ขณะที่มหาอำนาจตะวันตกต้องการให้มีการสำรวจยอดอาวุธต่าง ๆ ที่มีอยู่
ก่อนในขั้นแรก แต่สหภาพโซเวียตยบยั้งมตินี้เนื่องจากปฏิเสธการตรวจสอบใด ๆ

ปัญหาจึงเข้าสู่ทางตันทั้งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับอาวุธแบบปกติและอาวุธ
นิวเคลียร์ และเพื่อประวั่งที่จีนปักกิ่งถูกปฏิเสธการนั่งในคณะมนตรีความมั่นคง
ถาวรแทนจีนฟอร์โมซา สหภาพโซเวียตจึงถอนตัวออกจากคณะกรรมาธิการลด
อาวุธในปี ๑๙๕๐

เมื่อกลับมาเจรจากันอีกครั้งในปี ๑๙๕๔ นายไวเชนซกี (Vyshinsky) ผู้แทนสหภาพโซเวียตยอมรับแผนการประนีประนอมของฝรั่งเศสและอังกฤษในที่ประชุมสมัชชาใหญ่องค์การสหประชาชาติ สหภาพโซเวียตเห็นชอบให้รวมมาตรการลดกำลังรบแบบปกติกับแบบนิวเคลียร์เข้าด้วยกันโดยมิได้ให้ความสำคัญกับการลดกำลังพลและอาวุธแบบปกติอย่างเป็นสัดส่วนอีกต่อไป และดูเหมือนสหภาพโซเวียตจะเห็นดีด้วยกับความจำเป็นที่ต้องมีมาตรการควบคุม แต่การประชุมสุดยอดที่กรุงเจนีวา (๑๘ - ๒๓ กรกฎาคม ๑๙๕๕) ไม่สามารถตกลงกันได้ เป็นผลให้การลดกำลังรบถูกดำเนินการนอกกรอบขององค์การสหประชาชาติตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา โดยเป็นการเจรจากันระหว่างสองอภิมหาอำนาจ ปัญหานี้จึงเป็นความล้มเหลวหนึ่งขององค์การสหประชาชาติ

พัฒนาการในแต่ละค่าย

ทั้งสองค่ายเริ่มเรียนรู้ว่าความขัดแย้งระหว่างกันไม่จำเป็นต้องนำไปสู่สงครามเปิดเสมอไป สัญญาณแรกของการลดความตึงเครียดเริ่มต้นที่การถึงแก่อสัญกรรมของสตาลิน แต่การอยู่ร่วมกันอย่างสันติปรากฏอยู่ในรายงานของครุสชอฟที่เสนอต่อที่ประชุมพรรคคอมมิวนิสต์สหภาพโซเวียตครั้งที่ ๒๐ การทำลายระบอบสตาลินเป็นที่มาของรอยร้าวในค่ายตะวันออก สำหรับค่ายตะวันตกข้าอำนาจใหม่กำลังถือกำเนิดขึ้นมามีตลาดร่วม (ยุโรป) เป็นศูนย์กลาง การอยู่ร่วมกันอย่างสันติไม่ได้หมายถึงความตึงเครียดถึงจุดสิ้นสุด เพราะวิกฤตเบอร์ลินและวิกฤตคิวบาจะสั่นคลอนโลกที่อยู่ในระบบดุลยภาพแห่งความกลัว (balance of terror) นี้

การทำลายระบอบสตาลินและวิกฤตในโปแลนด์และฮังการี

ในการประชุมพรรคคอมมิวนิสต์แห่งสหภาพโซเวียตครั้งที่ ๒๐ มีการนำเสนอรายงานสองฉบับโดยเลขาธิการพรรคคอมมิวนิสต์ หนึ่งในนั้นเป็นรายงานลับ ในรายงานนี้ นายนิคิตา ครุสชอฟ ยอมรับความหลากหลายของแนวทางการสร้างระบอบสังคมนิยม ประตูลือสรภาพในระดับหนึ่งจึงเปิดสู่ประเทศประชาธิปไตยประชาชน

การทำลายระบอบสตาลินเป็นหัวข้อหนึ่งในการประชุมพรรคคอมมิวนิสต์แห่งสหภาพโซเวียต (๑๔ - ๒๕ กุมภาพันธ์ ๑๙๕๖) ระหว่างการประชุมมีการประณาม “ลัทธิบูชาตัวบุคคล” พุดถึงความสัมพันธ์แบบใหม่ระหว่างตะวันออกกับตะวันตก และเน้นย้ำถึงความสำคัญของประเทศ “เป็นกลาง” รวมถึงความหลากหลายของแนวทางการสร้างระบอบสังคมนิยมในแต่ละประเทศ แต่ที่สำคัญอยู่ที่รายงานลับของนายนิคิตา ครุสชอฟ ซึ่งในเวลานั้นกลายเป็นผู้มีอำนาจในระบอบ รายงานนี้ประณามสมัยการปกครองและลัทธิบูชาตัวบุคคลของสตาลิน การยุบโคมินฟอรัม (๑๗ เมษายน ๑๙๕๖) ช่วยให้ประชาชนในประเทศประชาธิปไตยมีอิสระมากขึ้นในความสัมพันธ์กับสหภาพโซเวียต แต่วิกฤตในโปแลนด์และฮังการีจะแสดงให้เห็นถึงขีดจำกัดของการทำลายระบอบสตาลินนี้

ตั้งแต่ปี ๑๙๕๓ เป็นต้นมา มีการลดความเข้มงวดลงในโปแลนด์และฮังการี นักเขียนและนักศึกษาจึงประท้วงและวิจารณ์ระบอบในบางแง่มุม ในฮังการีเกิดความขัดแย้งกันระหว่างเลขาธิการพรรค นายราโกซี (Rakosi) กับนายกรัฐมนตรี นายอิมเร นาจี (Imre Nagy) ซึ่งคนหลังนี้ถูกถอดออกจากตำแหน่งและถูกไล่ออกจากพรรคเมื่อวันที่ ๑๔ เมษายน ๑๙๕๕ หลังจากวิจารณ์การใช้ความรุนแรงของตำรวจและการยึดที่ดินคืนเป็นของรัฐอย่างเป็นระบบ

ในโปแลนด์ การทำลายระบอบสตาลินนำนายวลาดิสลัฟ โทมุสกา (Władysław Gomułka) อดีตเลขาธิการใหญ่พรรคกรรมกรกลับคืนสู่อำนาจหลังถูกจับในปี ๑๙๕๑ อันที่จริง ภายหลังเกิดการจลาจลของกรรมกรที่เมืองพอซنان (Poznan) (มิถุนายน ๑๙๕๖) สหภาพโซเวียตพร้อมเข้าแทรกแซงความขัดแย้งระหว่างฝ่ายนิยมสตาลินกับฝ่ายต่อต้านสตาลินที่ปะทุขึ้นในเดือนตุลาคม ซึ่งครุสชอฟเดินทางไปออร์ซอด้วยตัวเองและยอมรับการเปลี่ยนถ่ายอำนาจในโปแลนด์ในที่สุด ผลของการประลองกำลังครั้งนี้ตกเป็นชัยชนะของฝ่ายต่อต้านสตาลินของนายโทมุสกา เขาได้รับเลือกให้เป็นเลขาธิการใหญ่ของพรรค (๒๑ ตุลาคม ๑๙๕๖) ขณะที่รัฐมนตรีกลาโหม จอมพลชาวโซเวียตโรโกสซอฟสกี

(Rokossovsky) ถูกกำจัดออกจากการเมืองของพรรคและถูกถอดออกจากตำแหน่ง แม้จะเป็นการรัฐประหารอย่างแท้จริงแต่สหภาพโซเวียตยอมรับการเปลี่ยนแปลงนี้ เนื่องจากผู้นำไปแลนด์ใหม่ประกาศว่ายังจงรักภักดีต่อพันธมิตรวอร์ซออยู่

ในฮังการี เหตุการณ์เลวร้ายกว่ามาก เนื่องจากเกิดวิกฤตเศรษฐกิจที่รุนแรงอยู่ก่อนแล้ว ความวุ่นวายทางการเมืองจึงก่อตัวขึ้น นายราโกซีถูกบีบให้ลงจากตำแหน่งในเดือนกรกฎาคม เพราะไม่สามารถจัดการกับความวุ่นวายนี้ได้ การประท้วงในเดือนตุลาคม กลายเป็นการลุกฮือไปทั่วประเทศหลังการแทรกแซงทางทหารครั้งแรกของสหภาพโซเวียตเมื่อวันที่ ๒๔ ตุลาคม ภายใต้แรงกดดันจากประชาชน รัฐบาลใหม่ของฮังการีนำโดยนายอิมเร นาจี จึงประกาศให้ฮังการีเป็นกลาง (๑ - ๓ พฤศจิกายน ๑๙๕๖) และให้มีระบบการเมืองแบบหลายพรรค รวมถึงถอนตัวออกจากพันธมิตรวอร์ซอ สหภาพโซเวียตซึ่งตอนแรกถอนกำลังออกไปแล้ว ตัดสินใจทำลายการปฏิวัติของฮังการีตั้งแต่ยังอยู่ในไซ่ ด้วยเหตุผลที่ว่าสหภาพโซเวียตรับไม่ได้กับข้อเท็จจริงที่แย้งกับแนวคิดที่ว่า การแพร่ขยายของคอมมิวนิสต์ไม่มีทางย้อนกลับ รวมถึงรับไม่ได้กับการสูญเสียฐานทัพทางยุทธศาสตร์ในใจกลางยุโรป และการเลือกตั้งเสรีในฮังการี กองทัพโซเวียตจึงตบเท้าเข้ากรุงบูดาเปสต์เมื่อวันที่ ๔ พฤศจิกายน และทำลายการต่อต้านทุกอย่างที่ขวางหน้า สหภาพโซเวียตจับนายอิมเร นาจี และตั้งนายจาโนส กาดร์ (Janos Kadar) ขึ้นกุมอำนาจแทน คนหลังนี้เองที่สถาปนาอำนาจล้นฟ้าของพรรคคอมมิวนิสต์ ฮังการีขึ้นมาอีกครั้ง ฮังการีกลับเข้าสู่พันธมิตรวอร์ซอและรื้อฟื้นความสัมพันธ์ สหภาพโซเวียตปราบปรามการกระด้างกระเดื่องของฮังการีครั้งนี้ได้รับความเห็นชอบจากพวกคอมมิวนิสต์ทั้งหลาย แต่ถูกตะวันตกประณามโดยมองว่าเป็นหลักฐานการครอบงำของ “สหภาพใหญ่” ในยุโรปตะวันออกอย่างไร้ความปราณี สำหรับนายอิมเร นาจี ภายหลังการพิจารณาคดีที่จัดฉากขึ้นมา เขาถูกตัดสินประหารชีวิตเมื่อวันที่ ๑๓ มิถุนายน ๑๙๕๘ ส่วนนายจาโนส กาดร์ กลายเป็นผู้นำหนึ่งเดียวของฮังการีในเดือนธันวาคม ๑๙๖๑

จึงกล่าวได้ว่าสหภาพโซเวียตกำหนดขอบเขตของการมีอิสระในการปกครองตนเองให้แก่เหล่าประเทศบริวารของตนและยังหยุดยั้งการค้นหาแนวทางสู่ระบอบสังคมนิยมของแต่ละประเทศอีกด้วย ในระหว่างการเฉลิมฉลองครบรอบ ๔๐ ปี ของการปฏิวัติเดือนตุลาคม (จัดงานในเดือนพฤศจิกายน ๑๙๕๗) พรรคคอมมิวนิสต์ของประเทศต่างๆ ที่เข้าร่วมยังยืนยันถึงเอกภาพของโลกสังคมนิยมในคำประกาศหนึ่งซึ่งตีพิมพ์ไม่เห็นด้วย รอยร้าวในค่ายตะวันออกเห็นชัดเจนมากขึ้นจากการไม่ลงรอยกันระหว่างจีนกับสหภาพโซเวียต ส่วนในค่ายตะวันตก ยุโรปกำลังจัดการภายในเพื่อเผชิญหน้ากับสหรัฐอเมริกา

ความพยายามฟื้นฟูยุโรปครั้งใหม่

มีการรวมกลุ่มประเทศยุโรปเพื่อสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางเศรษฐกิจขึ้นมา ซึ่งอาจถูกใช้เป็นเครื่องมือถ่วงดุลอำนาจกับสหรัฐอเมริกา หลังแผนการก่อตั้งประชาคมการป้องกันแห่งยุโรปล้มเหลวไป โอกาสใหม่ของการแสวงหาหนทางฟื้นฟูยุโรปครั้งใหม่ก็มาถึง

ในการประชุมรัฐมนตรี ๖ ชาติ ของประชาคมถ่านหินและเหล็กกล้ายุโรปที่เมสซีนา (Messina) เมื่อวันที่ ๑ มิถุนายน ๑๙๕๕ ตามคำเชิญของนายเกตาโน มาร์ติโน (Gaetano Martino) รัฐมนตรีต่างประเทศอิตาลีคนใหม่ มีมติให้ฟื้นฟูยุโรปอีกครั้งด้วยการตั้งองค์กรกลาง บูรณาการเศรษฐกิจของแต่ละชาติอย่างค่อยเป็นค่อยไป จัดตั้งตลาดร่วม ประสานนโยบายทางสังคม และสร้างประชาคมพลังงานปรมาณูแห่งยุโรปขึ้นมา

มีการประชุมผู้เชี่ยวชาญที่กรุงบรัสเซลส์ภายใต้การกำกับของรัฐมนตรีต่างประเทศเบลเยียม นายปอล - อองรี สปาก (Paul - Henri Spaak) และประสบความสำเร็จเป็นโครงการ Euratom (European Atomic Energy Community หรือประชาคมพลังงานปรมาณูแห่งยุโรป) และโครงการตลาดร่วม โครงการเหล่านี้มีระดับความเข้มข้นของอำนาจเหนือรัฐน้อยกว่าที่มีอยู่ในประชาคมถ่านหินและเหล็กกล้ายุโรป นอกจากนี้ ยังมีการตั้งคณะมนตรี (Council of Ministers)

และคณะกรรมการธิการ (Commission) ขึ้นมาแทนผู้แทนระดับสูง (High Authority) คณะกรรมการธิการนี้ในตอนแรกมีสมาชิก ๙ คน แต่ต่อมาเพิ่มเป็น ๑๔ คน ประกอบด้วยผู้เชี่ยวชาญซึ่งได้รับการแต่งตั้งจากรัฐบาลของประเทศสมาชิก แต่จะไม่ปฏิบัติหน้าที่ในฐานะผู้แทนประเทศ คณะกรรมการธิการนี้มีหน้าที่ร่างนโยบายเพื่อเป็นกรอบในการปฏิบัติ ส่วนคณะมนตรีเป็นการประชุมของผู้แทนรัฐบาลและเป็นหน่วยงานตัดสินใจ ทำหน้าที่ตรวจสอบข้อเสนอและข้อบังคับของคณะกรรมการแล้วตัดสินใจด้วยมติเอกฉันท์ แต่ภายในหกปี จะมีสนธิสัญญาที่เปลี่ยนไปใช้กฎเสียงข้างมากแทน นอกจากนี้ยังเตรียมจัดตั้งรัฐสภาและศาลยุติธรรมอีกด้วย

กำเนิดของตลาดร่วม สนธิสัญญาจัดตั้งตลาดร่วมลงนามกันที่กรุงโรม เมื่อวันที่ ๒๕ มีนาคม ๑๙๕๗ แนวคิดตลาดร่วมคล้ายกับสหภาพศุลกากร แบ่งการดำเนินการออกเป็น ๓ ห่วง ห่วงละ ๔ ปี โดยในแต่ละห่วง ประเทศสมาชิกจะลดอัตราภาษีศุลกากรระหว่างกันลง และกำหนดอัตราภาษีภายนอกที่ใช้กับประเทศที่สามเป็นอัตราเดียวกัน นอกจากนี้ยังมีการเปิดพรมแดนอย่างค่อยเป็นค่อยไปสำหรับการเคลื่อนย้ายแรงงานและทุน ขณะที่ดินแดนโพ้นทะเลของประเทศสมาชิกเข้าร่วมด้วยแต่อยู่ในขั้นทดลอง

Euratom จุดประสงค์ดั้งเดิมของ Euratom คือจัดหาพลังงานคุณภาพดีให้ยุโรปและประกันการมีอิสระด้านพลังงานนิวเคลียร์ที่มากขึ้นของยุโรปทั้งหกชาติ อันที่จริง เป้าหมายของ Euratom มิใช่เพียงการรวมการผลิตพลังงานปรมาณูในหกประเทศนี้เท่านั้น แต่ยังตั้งหน่วยงานขึ้นมากำกับการจัดซื้อสินแร่วัตถุดิบ และวัสดุฟิสโซล์ที่ผลิตได้ในประเทศสมาชิก และยังมีอำนาจพิเศษในการทำสัญญาการจัดหาจากภายนอกได้อีกด้วย ประชาคมจะควบคุมอย่างเข้มงวดด้วยการลงไปตรวจสอบในสถานที่จริง แม้มีการตั้งความหวังไว้ แต่ Euratom กลับล้มเหลว โครงการที่ทะเยอทะยานนี้ไม่ประสบความสำเร็จเพราะฝรั่งเศสต้องการรักษาความเป็นอิสระของตนเพื่อสร้างระเบิดปรมาณู และสหรัฐอเมริกาต้องการจำกัดความเป็นอิสระด้านปรมาณูของยุโรป ในปี ๑๙๕๗ ยุโรปทั้งหกชาติภายใต้ความ

ริเริ่มของฝรั่งเศสร่วมกันสร้างโรงงานแยกอนุภาคไอโซโทปซึ่งจะทำให้ยุโรปมียูเรเนียมเสริมสมรรถนะไว้ใช้เอง แต่ปรากฏว่าสหรัฐอเมริกาลดราคาสารดังกล่าวที่ขายให้กับยุโรปเพื่อมิให้ยุโรปต้องลงทุนทำเองในราคาที่สูงลิ่ว

มีการลงนามในสนธิสัญญาสองฉบับจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษของยุโรปหกชาติขึ้นมาล้วนเป็นยุโรปภาคพื้นทวีป

สมาคมการค้าเสรีแห่งยุโรป (EFTA) อังกฤษถูกปฏิเสธไม่ให้เข้าตลาดร่วมและพยายามจัดตั้งเขตการค้าเสรีขนาดใหญ่ขึ้นมาแข่งขัน ประกอบด้วยสมาชิกของไออีซีทีทุกประเทศซึ่งจะมีอาณาเขตครอบคลุมตลาดร่วมนี้ด้วย และจะทำให้ตลาดร่วมหมดความสำคัญลงไป เมื่ออังกฤษถูกฝรั่งเศสปฏิเสธมิให้เข้าเป็นสมาชิกในตลาดร่วม อังกฤษจึงร่วมกับประเทศอื่นๆ (โปรตุเกส สวิตเซอร์แลนด์ ออสเตรีย เดนมาร์ก นอร์เวย์ และสวีเดน) ก่อตั้งสมาคมการค้าเสรีแห่งยุโรป (European Free Trade Association : EFTA) ขึ้นมาโดยมีการลงนามในสนธิสัญญากรุงสตอกโฮล์ม (๒๐ พฤศจิกายน ๑๙๕๙)

อันที่จริง ตลาดร่วมเริ่มมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ ๑ มกราคม ๑๙๕๘ และมีการดำเนินการที่เป็นรูปธรรมแม้จะมีสมาคมการค้าเสรียุโรปเป็นคู่แข่ง มีการลดค่าธรรมเนียมศุลกากรและขยายรายการสินค้าออกไปอย่างสม่ำเสมอ และมีการศึกษาโครงการนโยบายเกษตรร่วมและนโยบายการเงินร่วม ความก้าวหน้างดงกล่าวทำให้นายกรัฐมนตรีอังกฤษ นายฮาโรลด์ แมคมิลแลน (Harold MacMillan) ตัดสินใจยอมเปิดการเจรจาในช่วงฤดูร้อนปี ๑๙๖๑ เพื่อเข้าเป็นสมาชิกในตลาดร่วม

การแก้ไขข้อพิพาทกรณีแคว้นซาร์ การแก้ไขข้อพิพาทนี้ไม่มีผลต่อการบูรณาการยุโรปและช่วยปลงล้างที่มาหลักของความตึงเครียดระหว่างฝรั่งเศสกับเยอรมนี เพื่อแก้ไขปัญหานี้ ผู้นำรัฐบาลแคว้นซาร์ นายโยฮันเนส ฮอฟมันน์ (Johannes Hoffmann) เสนอแนวคิดให้แคว้นซาร์เป็นดินแดนของยุโรปในเดือนมีนาคม ๑๙๕๒ ขณะที่ฝรั่งเศสและเยอรมนีตกลงกันไม่ได้ในรายละเอียด

เพราะฝรั่งเศสใช้แคว้นซาร์เป็นเงื่อนไขก่อนให้สัตยาบันสนธิสัญญาประชาคม การป้องกันแห่งยุโรป ส่วนประชาชนในแคว้นซาร์เองก็เห็นด้วยกับการผนวกเข้ากับเยอรมนีตะวันตกมากขึ้น วันที่ ๑๗ กันยายน ๑๙๕๓ มีการเสนอแผนการ แวน นาเทอส์ (Van Naters) (ชื่อผู้จัดทำรายงานฉบับนี้ต่อคณะมนตรีแห่งยุโรป) ซึ่งให้แคว้นซาร์แปรสภาพเป็นดินแดนของยุโรปและเป็นที่ตั้งของสถาบันต่าง ๆ ของยุโรปโดยให้มีรัฐบาลท้องถิ่นคอยดูแลภายใต้กรอบเศรษฐกิจและการเงินของ ฝรั่งเศส ภายหลังการจัดตั้งประชาคมการป้องกันแห่งยุโรปต่อไป ฝรั่งเศสก็ยังต้องการใช้แคว้นซาร์เป็นเงื่อนไขต่อรองเพื่อทำข้อตกลงที่ครอบคลุมมากขึ้น วันที่ ๒๓ ตุลาคม ๑๙๕๔ ฝรั่งเศสและเยอรมนีรับแผนการแวน นาเทอส์ แต่ต้องผ่านการลงประชามติก่อน การรับฟังความคิดเห็นจากประชาชนมีขึ้นเมื่อวันที่ ๒๓ ตุลาคม ๑๙๕๕ ผลที่ออกมาเข้าข้างฝ่ายสนับสนุนการผนวกแคว้นซาร์เข้ากับ เยอรมนีและปฏิเสธให้แคว้นซาร์เป็นดินแดนของยุโรป เพื่อคืนแคว้นซาร์ให้เยอรมนี ฝรั่งเศสและเยอรมนีบรรลุข้อตกลงในเดือนตุลาคม ๑๙๕๖ โดยให้แคว้นซาร์ผนวกเข้ากับเยอรมนีทางการเมืองตั้งแต่วันที่ ๑ มกราคม ๑๙๕๗ และทางเศรษฐกิจ ตั้งแต่วันที่ ๑ มกราคม ๑๙๖๐ แลกกับฝรั่งเศสที่ได้รับถ่านหินจากแคว้นซาร์และการคมนาคมผ่านแม่น้ำมอสเซล (Moselle) เพื่อเปิดทางให้กับอุตสาหกรรมถลุง เหล็กของแคว้นลอแรน (Lorraine) การแก้ปัญหานี้ช่วยคลายที่มาหลักของความ ตึงเครียดระหว่างฝรั่งเศสกับเยอรมนี

การอยู่ร่วมกันอย่างสันติและขีดจำกัด

การอยู่ร่วมกันอย่างสันติระหว่างตะวันออกกับตะวันตกรับช่วงต่อจาก สงครามเย็น (ปี ๑๙๔๗ - ๑๙๕๕) ตั้งแต่สตาลินเสียชีวิต ความสัมพันธ์ต่าง ๆ เริ่ม คลี่คลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปี ๑๙๕๕ การลงนามในสนธิสัญญาสันติภาพกับ ออสเตรียและการกลับมาคืนดีกันระหว่างผู้นำโซเวียตกับดีโตแสดงให้เห็นถึง การเปลี่ยนแปลงในนโยบายต่างประเทศของสหภาพโซเวียต

ปัจจัยที่สำคัญคือการเกิดโลกที่สามและภาวะดุลยภาพแห่งความกลัว การปลดปล่อยอาณานิคมทำให้เกิดรัฐใหม่ ๆ ขึ้นมาในเอเชียและแอฟริกา รัฐใหม่เหล่านี้ปฏิเสธที่จะเลือกฝักใฝ่ตะวันออกหรือตะวันตกและต้องการสันติภาพ โลกที่สามจึงเป็นตัวแสดงใหม่ที่ทำให้เกมของสองอภิมหาอำนาจปั่นป่วน นอกจากนี้ภัยคุกคามจากการทำลายล้างด้วยอาวุธนิวเคลียร์ก็ไม่ได้ผูกขาดโดยมหาอำนาจหนึ่งเดียวอีกต่อไป ภัยคุกคามนี้กลายเป็นภัยของทั้งสองฝ่ายและสมดุลกัน หรือกล่าวอีกนัยคือภัยคุกคามนี้หมดสภาพที่จะคุกคามอีกต่อไป และในบรรยากาศที่โลกอยู่ในภาวะสมดุลนี้ วิกฤตคลองสุเอซและวิกฤตฮังการีแสดงให้เห็นว่ามหาอำนาจทั้งสองไม่ต้องการเผชิญหน้ากันโดยตรง กลุ่มผู้นำโซเวียตโดยเฉพาะอย่างยิ่งครุสชอฟปรับนโยบายตามพัฒนาการนี้ได้เร็วกว่าสหรัฐอเมริกาในรายงานของครุสชอฟที่เสนอต่อสภานิติบัญญัติสูงสุดของโซเวียต (Supreme Soviet) เมื่อวันที่ ๓๑ ตุลาคม ๑๙๕๙ ครุสชอฟล้มเลิกความคิดที่จะเผชิญหน้าทางทหารอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ระหว่างระบบทุนนิยมกับคอมมิวนิสต์ แม้ว่าชัยชนะของลัทธิคอมมิวนิสต์จะยังคงเป็นเป้าหมายในระยะยาว แต่การแข่งขันนี้ต้องจำกัดอยู่ในขอบเขตด้านเศรษฐกิจและอุดมการณ์

อันที่จริง ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศระหว่างปี ๑๙๕๕ ถึงปี ๑๙๖๒ เปลี่ยนแปลงไป กลุ่มผู้นำโซเวียตเดินทางออกไปต่างประเทศมากขึ้น ครุสชอฟพบปะกับไอเซนฮาวร์ในสหรัฐอเมริกาในเดือนกันยายน ๑๙๕๙ กับนายพลเดอ โกล ในฝรั่งเศสในเดือนมีนาคม ๑๙๖๐ และกับเคนเนดี (Kennedy) ที่กรุงเวียนนาในเดือนมิถุนายน ๑๙๖๑ ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาครุสชอฟก็ให้ความสำคัญกับการแข่งขันทางเศรษฐกิจกับสหรัฐอเมริกาเป็นอันดับแรก โดยพยากรณ์ว่าในปี ๑๙๘๐ สหภาพโซเวียตจะล้ำหน้าสหรัฐอเมริกาเป็นอย่างมากในด้านการผลิตชัยชนะของคอมมิวนิสต์ต้องกระทำในด้านเศรษฐกิจ

แต่สงครามเย็นยังคงดำเนินต่อไปไม่น้อยไปกว่าด้านเศรษฐกิจแต่อย่างใด โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ “จุดศูนย์ดุล” ของสงครามเย็น นั่นคือเบอร์ลินตั้งแต่

ปี ๑๙๕๘ เป็นต้นมา และแผ่ขยายไปในแอฟริกาโดยอาศัยความขัดแย้งจากการปลดปล่อยอาณานิคม เข้าไปในลาตินอเมริกาจากวิกฤตคิวบา และเข้าไปในเอเชียที่ช่องแคบไต้หวันซึ่งจีนคอมมิวนิสต์ยังถล่มเกาะของจีนคณะชาติที่จินเหมินและหม่าจู (๒๒ - ๒๓ สิงหาคม ๑๙๕๘) สหรัฐอเมริกาจึงจับกับเหตุการณ์นี้มาก รัฐมนตรีต่างประเทศสหรัฐอเมริกา นายจอห์น ฟอสเตอร์ ดัลเลส ถึงกับประกาศว่าพร้อมเข้าสู่สงคราม วิกฤตช่องแคบไต้หวันนี้เกิดขึ้นท่ามกลางบริบทความสัมพันธ์ระหว่างสหภาพโซเวียตกับจีนที่คลุมเครือ สหภาพโซเวียตสัญญาว่าจะช่วยเหลือจีนทางเทคนิคในการสร้างระเบิดปรมาณู ขณะที่จีนเริ่มการเปลี่ยนแปลงภายในถึงขั้นมูลฐานด้วยนโยบาย “ก้าวกระโดดครั้งใหญ่” แต่กลับถูกครุสชอฟวิพากษ์วิจารณ์ระหว่างการเยือนกรุงปักกิ่งในเดือนกรกฎาคม ๑๙๕๘ ดังนั้นต้องมองวิกฤตช่องแคบไต้หวันครั้งนี้ว่าเป็นสัญญาณที่แสดงถึงความเป็นอิสระของจีนในความสัมพันธ์กับสหภาพโซเวียต แม้ครุสชอฟจะแจ้งประธานาธิบดีไอเซนฮาวร์ว่าการโจมตีใด ๆ ต่อจีนคอมมิวนิสต์ถือเป็นการโจมตีต่อสหภาพโซเวียตก็ตาม แต่วิกฤตก็สงบลงได้ ทำให้ปัญหาไต้หวันยังคงค้างคาอยู่ต่อไป

ดุลยภาพแห่งความกลัว

การทูตสหภาพโซเวียตรู้จักใช้ประโยชน์จากเกมการป้องปรามด้วยอาวุธนิวเคลียร์ เห็นได้จากการขู่ฝรั่งเศสและอังกฤษว่าจะทำลายด้วยนิวเคลียร์ในช่วงวิกฤตคลองสุเอซและขู่สหรัฐอเมริกาจากความสำเร็จในอวกาศของตน

ความสำเร็จของสหภาพโซเวียตในอวกาศ โดยส่งดาวเทียมดวงแรกชื่อสปุตนิก (Spoutnik) จากโลกขึ้นสู่วงโคจรเมื่อวันที่ ๔ ตุลาคม ๑๙๕๗ และการส่งมนุษย์คนแรกขึ้นสู่อวกาศคือนายกการิน (Gagarin) ชาวโซเวียต (๑๒ เมษายน ๑๙๖๑) ถือเป็นความสำเร็จทางวิทยาศาสตร์อันยิ่งใหญ่และเหมือนเป็นการยืนยันว่าสหภาพโซเวียตมีชีปนาวุธพิสัยไกลไว้ในครอบครอง ซึ่งเมื่ออิงจากฐานปล่อยในสหภาพโซเวียตแล้วสามารถไปตกลงในสหรัฐอเมริกาได้ ทำให้สหรัฐอเมริการู้สึก

ว่าตนเป็นฝ่ายตามหลังสหภาพโซเวียตในเรื่องขีปนาวุธที่เรียกว่า “missile gap” สหรัฐอเมริกาจึงตัดสินใจกระทำความเพียรครั้งยิ่งใหญ่เพื่อตามให้ทัน เมื่อวันที่ ๒๕ พฤษภาคม ๑๙๖๑ ประธานาธิบดีเคนเนดีทำทนายและขอเพิ่มงบประมาณจากสภาองเกรสเพื่อสนับสนุนการแข่งขันสู่อวกาศ และยังเป็นจุดเริ่มต้นของการแข่งขันสะสมอาวุธครั้งใหม่ ซึ่งมีจุดประสงค์ไม่ใช่การทำลายล้างฝ่ายตรงข้าม แต่เป็นการทำให้ฝ่ายตรงข้ามเหนื่อยอ่อนในการแข่งขันและรักษาความเหนือกว่าของตนเอาไว้

ยุทธศาสตร์ใหม่ของสหรัฐอเมริกา ขณะเดียวกันสหรัฐอเมริกาก็ปรับยุทธศาสตร์ของตน ประธานาธิบดีคนใหม่จากพรรคเดโมแครต จอห์น เอฟ. เคนเนดี ตอกย้ำความตั้งใจของสหรัฐอเมริกาที่จะปกป้องโลกเสรี แต่ภายใต้การผลักดันของนายโรเบิร์ต แม็กนามารา (Robert McNamara) รัฐมนตรีกลาโหม ฝ่ายเดโมแครตเปลี่ยนหลักนิยมจากการตอบโต้อย่างหนักหน่วงเป็นการตอบโต้ตามลำดับขั้น หลักนิยมใหม่นี้กำหนดระดับการตอบโต้ให้เหมาะสมกับขนาดของภัยคุกคามและเติมพ้น และเป็นไปตามพัฒนาการของสถานการณ์จากสงครามตามแบบจนถึงสงครามนิวเคลียร์ ยุทธศาสตร์ใหม่นี้ทำให้สหรัฐอเมริกาต้องมีอาวุธครบถ้วนและโดยเฉพาะอย่างยิ่งต้องทำให้กำลังตามแบบของสหรัฐอเมริกามีความคล่องตัวมากขึ้น เช่นเดียวกับอาวุธนิวเคลียร์ที่ต้องพัฒนาวิธีการตอบโต้ใหม่ ๆ เช่น ขีปนาวุธโพลาริส (Polaris) เป็นต้น นอกจากนี้ยังต้องปฏิรูปเชิงลึกในระบบการบริหารของกระทรวงกลาโหม (Pentagon) โดยให้มีการรวมการบังคับบัญชาระดับสูง แม้สหรัฐอเมริกาจะกังวลเรื่องช่องว่างของการพัฒนาขีปนาวุธ (missile gap) แต่ในความเป็นจริงแล้ว สหภาพโซเวียตเป็นฝ่ายตามหลังสหรัฐอเมริกาในการแข่งขันสะสมอาวุธทางยุทธศาสตร์ ในปี ๑๙๖๒ มอสโกมีขีปนาวุธข้ามทวีปที่มีฐานปล่อยจากภาคพื้นดินอยู่จำนวน ๗๕ ลูก และมีกำลังการผลิต ๒๕ ลูกต่อปี แต่สหรัฐอเมริกาอยู่ในครอบครองแล้ว ๒๙๔ ลูกและผลิตได้ ๑๐๐ ลูกต่อปี และสหรัฐอเมริกายิ่งเหนือกว่ามากในด้านขีปนาวุธที่ยิงจากเรือดำน้ำและเครื่องบินทิ้งระเบิดข้ามทวีป

ช่วงแรกของการเจรจาอาวุธ ผลอีกประการหนึ่งของดุลยภาพแห่งความกลัวคือการลดกำลังรบครั้งใหม่ สหภาพโซเวียตเป็นฝ่ายริเริ่มมากที่สุดด้วยการสนับสนุนแผนราฟัคกี (Rapacki) ในการทำให้ยุโรปกลางเป็นเขตปลอดนิวเคลียร์ (ปี ๑๙๕๗ - ๑๙๕๘) และออกข้อกำหนดค้ำยันการทดลองระเบิดนิวเคลียร์ ในปี ๑๙๕๘ มีการประชุมระหว่างมหาอำนาจนิวเคลียร์สามประเทศเพื่อยุติการทดลองระเบิดนิวเคลียร์ในชั้นบรรยากาศ และคู่ขนานไปกับการเจรจายืดเยื้อนี้ ในเดือนเมษายน ๑๙๖๑ สหรัฐอเมริกาและสหภาพโซเวียตตัดสินใจเปิดการเจรจากันอีกครั้งภายใต้องค์กรใหม่ที่เรียกว่า “คณะกรรมการธิการ ๑๘” ซึ่งประกอบด้วยผู้แทนจากมหาอำนาจตะวันตก ตะวันออก และกลุ่มไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด ในการประชุมสุดยอดที่กรุงเวียนนา (๓ - ๔ มิถุนายน ๑๙๖๑) ครุสชอฟขอให้เคนเนดีเปลี่ยนการเจรจาจากเรื่องการทดลองระเบิดนิวเคลียร์เป็นเรื่องการลดอาวุธในกรอบที่กว้างขึ้น ในเดือนกันยายน ๑๙๖๑ ผู้แทนในการเจรจาของสหรัฐอเมริกา นายแมคคลอย (MacCloy) และสหภาพโซเวียต นายโซริน (Zorin) เห็นพ้องในเป้าหมายที่ทะเยอทะยานคือการลดอาวุธทั่วไปและครอบคลุม แต่ให้กระทำอย่างค่อยเป็นค่อยไป ทีละขั้นตอน ภายในกรอบเวลาที่กำหนด และมีความสมดุล อันที่จริง สหรัฐอเมริกาและสหภาพโซเวียตเห็นตรงกันเกี่ยวกับการล้มเลิกความคิดที่จะลดอาวุธเป็นการทั่วไป จากนั้นไปทั้งสองอภิมหาอำนาจชอบที่จะเจรจาทำข้อตกลงเป็นส่วนๆ และเลือกขอบเขตไว้แล้ว

วิกฤตเบอร์ลินและคิวบา

ขณะที่เชื่อกันว่าสงครามเย็นจบสิ้นไปแล้ว แต่กลับกลายเป็นว่าสงครามเย็นยังคงคุกคามอยู่โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ “จุดศูนย์ดูล” คือเบอร์ลินตั้งแต่ปี ๑๙๔๘ และยังลุกลามไปยังโลกนอกยุโรปคือแอฟริกาและลาตินอเมริกาโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่คิวบา การดำเนินของวิกฤตทั้งสองนี้เป็นการเรียนรู้ที่ยาวนานของการอยู่ร่วมกันที่นำไปสู่การผ่อนคลายความตึงเครียด

เดิมพันเบอร์ลิน ตั้งแต่ปี ๑๙๔๘ อดีตนครหลวงของจักรวรรดิไรช์ (Reich) ของฮิตเลอร์นี้เป็นเดิมพันหลักระหว่างตะวันอกกับตะวันตก เบอร์ลิน ตะวันตกกลายเป็นสัญลักษณ์ของเสรีภาพและยังเป็นเป้าหมายของการปกป้องเสรีภาพของฝ่ายตะวันตกอีกด้วย แต่การที่ฝ่ายตะวันตกยึดกรุงเบอร์ลินมีผลเสียต่อเขตอิทธิพลของสหภาพโซเวียตและต่อการสร้างเยอรมนีให้เป็นคอมมิวนิสต์ ชาวเยอรมนีตะวันอกอพยพไปฝั่งตะวันตกผ่านทางกรุงเบอร์ลินอย่างต่อเนื่องภายในเวลา ๑๕ ปี มีชาวเยอรมนีจำนวน ๓ ล้านคน อพยพจากตะวันอกไปตะวันตกโดยอาศัยประโยชน์จากสถานะของกรุงเบอร์ลิน การลงคะแนนเสียงโดย “ใช้เท้าแทนมือ” ทำลายความน่าเชื่อถือของเยอรมนีตะวันอกในที่สุด

แม้ว่าโดยทั่วไปจะมีพัฒนาการในเยอรมนี แต่สถานะของกรุงเบอร์ลินกลับไม่เปลี่ยนแปลง เมื่อวันที่ ๒๓ ตุลาคม ๑๙๕๔ ข้อตกลงกรุงปารีสสถาปนาอำนาจอธิปไตยของเยอรมนีตะวันตกขึ้นมา แต่ก็ยังรักษาสถานะของมหาอำนาจตะวันตกเหนือกรุงเบอร์ลินโดยเฉพาะอย่างยิ่งการยึดครองทางทหารต่อไป

แต่แล้ววันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๑๙๕๘ ครุสชอฟจุดประเด็นปัญหาเบอร์ลินขึ้นมาใหม่โดยยึดแนวทางที่ให้เบอร์ลินเป็นของเยอรมนีตะวันอกเหมือนเดิม และปฏิเสธสถานะของกรุงเบอร์ลินที่มีการยึดครองสี่ฝ่าย ข้อเสนอของสหภาพโซเวียตเมื่อวันที่ ๒๗ พฤศจิกายน ประกาศให้เบอร์ลินตะวันตกต้องผนวกเข้ากับเยอรมนีตะวันอกหรือยกให้เป็นของนานาชาติภายใต้การควบคุมขององค์การสหประชาชาติ และถ้าภายในเวลา ๖ เดือน เงื่อนไขสหภาพโซเวียตไม่ได้รับการตอบสนอง สหภาพโซเวียตจะลงนามในสนธิสัญญาสันติภาพต่างหากกับเยอรมนีตะวันอกซึ่งจะรับโอนอำนาจการควบคุมเส้นทางเข้า - ออกไปยังเบอร์ลินตะวันตก นี่จึงเป็นวิกฤตที่ตึงเครียดมากเพราะปัญหาอยู่ที่การอยากรู้ว่าสหรัฐอเมริกาจะยอมเสี่ยงทำสงครามนิวเคลียร์เพื่อปกป้องกรุงเบอร์ลินอันเป็นดินแดนเล็ก ๆ ที่ห่างไกลแต่เป็นสัญลักษณ์นี้หรือไม่ ปรากฏว่าฝ่ายตะวันตกปฏิเสธที่จะแก้ปัญหาเบอร์ลินโดยปราศจากการแก้ไขปัญหายุโรปโดยรวมระหว่างการประชุมรัฐมนตรีต่างประเทศที่กรุงเจนีวา (พฤษภาคม - กรกฎาคม ๑๙๕๙) ซึ่ง

ล้มเหลว การที่ครุสชอฟเดินทางไปสหรัฐอเมริกา (กันยายน ๑๙๕๙) ช่วยให้ความตึงเครียดลดลงและมีการนัดหมายให้มีการประชุมระดับสุดยอดระหว่างมหาอำนาจทั้งสี่ การประชุมครั้งนี้ถูกจัดขึ้นที่กรุงปารีสในเดือนพฤษภาคม ๑๙๖๐ แต่ก็ล้มเหลวอีกเช่นเคยเนื่องจากไปสะดุดอยู่ที่ข้อเรียกร้องของครุสชอฟให้สหรัฐอเมริกาขอโทษกรณีเครื่องบินสอดแนมยูทู (U2) ละเมิดน่านฟ้าของสหภาพโซเวียต แม้ว่าจะมีความพยายามประนีประนอมกันแต่การประชุมยุติลงอย่างรวดเร็ว มหาอำนาจทั้งสี่ฝ่ายต่างแยกย้ายกันไป ความตึงเครียดกลับคืนมาอีกครั้ง บรรยาการเลวร้ายลงไปอีกเมื่อครุสชอฟกล่าวประณามเหตุการณ์ U2 อย่างรุนแรงในสมัชชาใหญ่องค์การสหประชาชาติในเดือนกันยายน ๑๙๖๐ ในการพบกันระหว่างเคนเนดีกับครุสชอฟที่กรุงเวียนนา (๓ - ๔ มิถุนายน ๑๙๖๑) ผู้นำโซเวียตยังคงเรียกร้องให้แปรสภาพกรุงเบอร์ลินตะวันตกเป็นเมืองอิสระในกรอบของการทำสนธิสัญญาสันติภาพกับเยอรมนีทั้งสองประเทศ วิกฤตขึ้นไปถึงจุดสูงสุดเมื่อเยอรมนีตะวันออกก่อสร้าง “กำแพงเบอร์ลิน” ในคืนวันที่ ๑๒ - ๑๓ สิงหาคม ๑๙๖๑ เขตแดนระหว่างตะวันออกกับตะวันตกในเบอร์ลินถูกปิดโดยสิ้นเชิง แม้จะหยุดการอพยพของประชาชนจำนวนมากไปได้ แต่ “กำแพงแห่งความอดสู” นี้ก็มีคุณค่าทางการเมืองไม่น้อย ภายหลังวิกฤต บทบาทของเบอร์ลินในฐานะเดิมพันทางการเมืองในความสัมพันธ์ระหว่างตะวันออกกับตะวันตกก็ลดความสำคัญลงไป

คิวบากับการรัดข้อระหว่างสองอภิมหาอำนาจ เกาะคิวบาเคยเป็นอาณานิคมของสเปนและมีเอกราชทางการเมืองภายหลังสงครามระหว่างสเปนกับสหรัฐอเมริกาในปี ๑๘๙๘ เนื่องจากตัวเกาะตั้งอยู่ห่างจากชายฝั่งฟลอริดาเพียง ๑๕๐ กิโลเมตร คิวบาจึงอยู่ภายใต้อาณัติทางเศรษฐกิจของสหรัฐอเมริกาซึ่งมีฐานทัพอยู่ที่กวนตานาโม (Guantanamo) อีกด้วย คิวบาต้องพึ่งพาการส่งออกน้ำตาล (๘๐% ของมูลค่าการส่งออกทั้งหมด) ไปยังสหรัฐอเมริกา ถ้าสหรัฐอเมริกาหยุดนำเข้าน้ำตาลจากคิวบาจะทำให้เศรษฐกิจของคิวบาล้มละลาย คิวบามีการปกครองโดยระบอบเผด็จการบาติστα (Batista) ซึ่งเกิดการต่อต้านขึ้นทั่วเกาะ

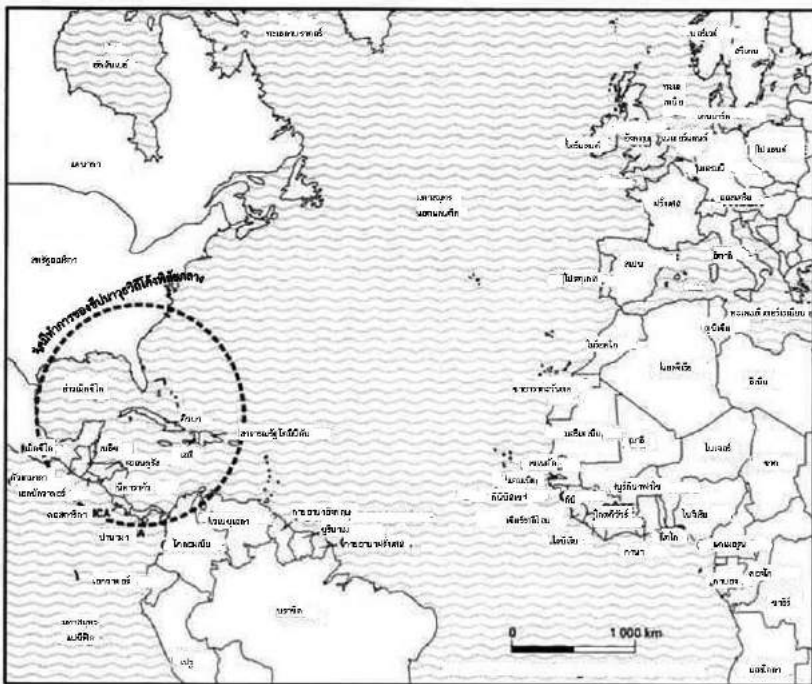
และฟิเดล กัสโตร (Fidel Castro) ทนายความหนุ่มเริ่มปลุกระดมการต่อสู้ด้วยอาวุธและลูกกลามเป็นสงครามกองโจรตั้งแต่ปี ๑๙๕๒ วันที่ ๒๖ กรกฎาคม ๑๙๕๓ ฟิเดล กัสโตร โจมตีค่ายทหารมอนคาดา (Moncada) แต่ล้มเหลวและต้องหลบหนีออกนอกประเทศ เขากลับมาอีกครั้งในปี ๑๙๕๖ โดยหลบซ่อนอยู่ในเซียร์รา มาเอสตา (Sierra Maestra) ซึ่งเป็นเขตฐานอำนาจของตน และเป็นผู้นำการโจมตีจนได้รับชัยชนะในปลายปี ๑๙๕๘ วันที่ ๓๑ ธันวาคม ๑๙๕๘ บาติस्ताซึ่งถูกสหรัฐอเมริกาทอดทิ้งก็หลบหนีและทิ้งอำนาจให้อยู่ในมือของฟิเดล กัสโตร กับพรรคพวก “บาร์บูโดส (Barbudos)” (สหายของกัสโตรและเช กุวารรา)

ความสัมพันธ์ระหว่างระบอบการปกครองใหม่ของคิวบากับสหรัฐอเมริกาไม่ได้เสื่อมถอยลงในทันที แต่ฟิเดล กัสโตร ดึงคิวบาออกจากการครอบงำของสหรัฐอเมริกาและสร้างความสัมพันธ์กับสหภาพโซเวียตทางการทูตและทางเศรษฐกิจให้แน่นแฟ้นมากขึ้นเรื่อย ๆ เช กุวารรา (Che Guevara) สหายคนสนิทของฟิเดล กัสโตร ประกาศในเดือนกรกฎาคม ๑๙๖๐ ว่าคิวบาเป็นส่วนหนึ่งของค่ายสังคมนิยม คำประกาศนี้ขัดกับหลักการมอนโร (Monroe) ที่ไม่ยอมรับการแทรกแซงใดๆ จากประเทศอื่นเกี่ยวกับกิจการภายในทวีปอเมริกา ในเดือนตุลาคม ๑๙๖๐ สหรัฐอเมริการะงับความช่วยเหลือทางการเงินทุกชนิดและห้ามนำเข้าน้ำตาลโดยหวังจะทำให้คิวบาหมดเรี่ยวแรงไป รวมถึงตัดความสัมพันธ์ทางการทูตกับคิวบาในที่สุด

การเคลื่อนไหวของผู้อพยพชาวคิวบาและการปฏิรูปการเกษตรซึ่งกระทบบริษัทยักษ์ใหญ่สัญชาติอเมริกันที่เป็นเจ้าของที่ดิน ทำให้สถานการณ์ตึงเครียดมากขึ้น กลุ่มผู้ลี้ภัยชาวคิวบาซึ่งเป็นปรปักษ์กับระบอบฟิเดล กัสโตร เตรียมการแทรกแซงทางทหารโดยมีสหรัฐอเมริกาให้การสนับสนุน แต่การยกพลขึ้นบกของพวกเขาที่อ่าวหมู (๑๕ เมษายน ๑๙๖๑) ประสบความล้มเหลว เหตุการณ์นี้ทำลายภาพลักษณ์ของประธานาธิบดีใหม่และเพิ่มความต้อร้นของระบอบกัสโตรมากขึ้น เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับรัฐบาลที่ต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ในลาตินอเมริกาและ

ยับยั้งมิให้แนวคิดกัศไตรแพร่ขยายออกไป เคนเนดีจึงเสนอโครงการให้ความช่วยเหลือขนาดใหญ่ที่เรียกว่า “พันธมิตรเพื่อความก้าวหน้า” ต่อองค์การรัฐอเมริกันในเดือนสิงหาคม ๑๙๖๑ และขับคิวบาออกจากองค์การนี้ในเดือนมกราคม ๑๙๖๒ ขณะที่คิวบาร้องขอและได้รับอาวุธจากสหภาพโซเวียต

วิกฤตคิวบา

ในเดือนตุลาคม ๑๙๖๒ หน่วยข่าวกรองสหรัฐอเมริกานับใจว่าสหภาพโซเวียตกำลังติดตั้งฐานปล่อยขีปนาวุธวิถีโค้งพิสัยกลางในคิวบาซึ่งมีรัศมีทำการไกลถึงดินแดนของสหรัฐอเมริกา ยิ่งเมื่อทราบข่าวว่ามีเรือสินค้าบรรทุกขีปนาวุธและระเบิดกำลังจะมาถึง ประธานาธิบดีเคนเนดีจึงเผชิญกับความท้าทายที่ร้ายแรงกว่าเดิมพันคิวบา เพราะเกิดคำถามขึ้นมาว่า สหภาพโซเวียตกำลังหาทางวัดความ

ตั้งใจตอบโต้ของสหรัฐอเมริกาใช่หรือไม่ หรือต้องการบีบให้สหรัฐอเมริกายอม
ประนีประนอมเกี่ยวกับเบอร์ลินใช่หรือไม่ แต่ด้วยความแน่วแนในนโยบายที่
แข็งแกร่ง เคนเนดีเจรจาแบบ “ยืนอยู่ปากเหว” เขาประกาศเมื่อวันที่ ๒๒ ตุลาคม
ให้กองทัพเรือสหรัฐอเมริกาศึกษาเพื่อตรวจจับเรือสัญชาติโซเวียต
และให้สหภาพโซเวียตรื้อถอนฐานปล่อยขีปนาวุธที่มีอยู่และหยุดการติดตั้งให้
กับคิวบา เหตุการณ์นี้ทำให้เราเข้าสู่สงครามโลกครั้งที่ ๓ แต่หลังการเจรจาใน
ทางลับ ครุสชอฟก็ยอมอ่อนข้อและสั่งให้เรือกลับลำเมื่อวันที่ ๒๖ ตุลาคม แลกกับ
เงื่อนไขให้สหรัฐอเมริกาสัญญาว่าจะไม่บุกเกาะคิวบาและถอนขีปนาวุธของตน
ออกจากตุรกี วันที่ ๒๘ ตุลาคม สหภาพโซเวียตยอมรื้อถอนอาวุธที่ติดตั้งในคิวบา
และขนกลับไปสหภาพโซเวียต แต่การแก้ไขความขัดแย้งอย่างถาวรล่าช้าออกไป
เนื่องจากฟิเดล กัสโตร หวาดระแวงและไม่ให้ความร่วมมือ

วิกฤตคิวบาเป็นช่วงเวลาที่สำคัญในประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่าง
ประเทศ เพราะประการแรกวิกฤตนี้พิสูจน์ทฤษฎีการป้องปรามซึ่งมีการต่อรองทาง
นิวเคลียร์ที่จบลงด้วยการหาทางออกโดยสันติวิธี ประการต่อมา เป็นการสร้าง
ภาพพจน์ที่ดีให้แก่ประธานาธิบดีเคนเนดีที่สามารถตอบโต้การทำลายจากสหภาพ
โซเวียตได้ และประการสุดท้าย เป็นการแสดงให้เห็นถึงความเหนือกว่าของ
สหรัฐอเมริกาในด้านอาวุธเชิงยุทธศาสตร์

อนึ่งวิกฤตนี้พิสูจน์ให้เห็นว่าการเจรจาพูดคุยกันระหว่างสองอภิมหาอำนาจ
นั้นมิใช่แค่จำเป็นเท่านั้นแต่ยังเป็นไปได้อีกด้วย เพราะการหาทางออกของวิกฤต
คิวบาในครั้งนั้นมหาอำนาจทั้งสองกระทำโดยมิได้คำนึงถึงรัฐบาลคิวบาเลยที่คัดค้าน
และพยายามกำหนดเงื่อนไขของตน ในปี ๑๙๖๒ การอยู่ร่วมกันอย่างสันติไม่ได้
เป็นเพียงหัวข้อหนึ่งในคากล่าวสุนทรพจน์หรือหัวข้อหนึ่งในการโฆษณาชวนเชื่อ
อีกต่อไป แต่กลายเป็นความจำเป็นที่มีชื่อใหม่ว่า “การผ่อนคลายความตึงเครียด”